

בְּצֵלֶם
B'TSELEM
بتسيلم

החומות השקופות של הכיבוש: בורקה, מחוז רמאללה - מקרה מבחן

אוקטובר 2014

החומות השקופות

של הכיבוש:

בורקה, מחוז רמאללה -

מקרה מבחן

אוקטובר 2014

מחקר וכתובה נעמה באומגרטן-שרון

עריכה יעל שטיין

עריכה לשונית אריאל הנדל

עבודת שטח איאד חדאד, בסיוע סלמא א-דיבעי וכרים ג'ובראן

ריכוז מידע ת'מינה אגבאריה, דימה דראושה, מתן מזרחי, סוהיר עבדי

עיבוד מידע גיאוגרפי יובל דרייר-שילה ושי אפרתי

מפות שי אפרתי

צילום כריכה שרון עזרן, 6.3.14

בצלם מבקש להודות לדרור אטקס ("כרם נבות"), לעו"ד שלומי זכריה ("יש דין"), לאלון כהן-ליפשיץ ולניר שלו ("במקום"), לחגית עפרן ("שלום עכשיו") ולעו"ד חאתם א-שייח'.

ISBN: 978-965-7613-12-2

בצלם - מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים הוקם בשנת 1989 על-ידי אנשי רוח, משפטנים, רופאים, עיתונאים וחברי כנסת. מטרתו העיקריות הן להיאבק נגד הפרות זכויות האדם בשטחים, באמצעות תיעודן והבאתן לידיעת הציבור וקובעי המדיניות; להילחם בתופעת ההדחקה וההכחשה הקיימת בחברה הישראלית ולתרום ליצירת תרבות של זכויות האדם בישראל.

תוכן עניינים

5	מבוא
7	1. הכפר בורקה
11	2. סגירת הדרכים
17	3. השתלטות על קרקעות
23	4. אלימות מתנחלים ומניעת גישה לקרקעות
31	5. מצוקת הדיור
35	6. מחסור במים ושירותים מוניציפאליים לקויים
41	7. מצב כלכלי קשה
47	8. מצוקת מערכת החינוך
53	9. מחסור בשירותי בריאות
57	מסקנות

היישוב הפך ליישוב רפאים, בלי תנועה ומסחר ותיירים בגלל סגירת הדרכים. אין מקומות עבודה בכפר, ואתה רואה קשישים כמוני וצעירים מובטלים שיושבים בבתים או מתרוצצים בחוץ.¹

כך מתאר סאלם מועטאן, תושב בורקה בן 100, את כפרו כיום.

הדו"ח שלפניכם עוסק בכפר בורקה שבמחוז רמאללה. בורקה אינו כפר יוצא דופן. הוא לא היה מעולם בחזית המאבק נגד הכיבוש ולא סבל מצעדי ענישה חריגים. למעשה, בורקה נבחר דווקא משום חוסר הייחוד שבו, כדי לשמש משל לחייהם של תושבי כפרים פלסטינים תחת הכיבוש.

בורקה הוא כפר קטן וציורי, מוקף שדות, הסובל כמו כפרים רבים מהגבלות תנועה קשות המבודדות אותו מסביבתו, מגזל נרחב של אדמותיו ומחנק תכנוני. כל אלה הפכו אותו לכפר מוזנח, צפוף ונחשל, שכמחצית מתושביו חיים על סף קו העוני או מתחת לו. לנא כנעאן, צעירה בת 21 מהכפר, תיארה כך את הייאוש המשתק את תושביו:

אנו חושבים אלף פעמים לפני שאנו בונים, יוצאים לנופש, לומדים, עובדים, עוסקים במסחר או מגדלים גידולים חקלאיים. זה לא בגלל עצלות או חוסר יכולת אלא בגלל חשש מהמכשולים, מההטרדות ומהתקיפות מצד הצבא הישראלי או המתנחלים. אנחנו חיים כמו בכלא גדול, עם חומות בלתי נראות, כתוצאה מההגבלות שכופים עלינו.²

דו"ח זה הוא ניסיון ראשוני לבחון את השפעותיו הכוללות של הכיבוש על יישוב פלסטיני בודד. בדו"ח נציג בפניכם את הכפר ואת הדרכים השונות שבהן השפיעו 47 שנות הכיבוש על התפתחותו ועל תושביו. הדו"ח אינו מתמקד בהפרות החמורות ביותר של זכויות האדם - פגיעה בגוף או בנפש. הוא מאפשר מבט על חיי היומיום בצל הכיבוש: השלכות בידודו של הכפר באמצעות הגבלות על תנועה, המרחיקות אותו ממרכז החיים הסמוך ברמאללה והופכות אותו לכפר נידח; השלכות גזל הקרקעות, שנלקחו עבור מפעל ההתנחלויות, על כפר חקלאי קטן שתושביו התפרנסו מאדמתם; השלכות שליטתה של ישראל במערכת התכנון והבנייה בשטח C, שבו נמצאות כל עתודות הקרקע של הכפר, על תנאי הדיור של תושביו; וההשפעות המצטברות של כל אלה על תנאי חייהם של התושבים, לרבות אפשרויות התעסוקה, שירותי הבריאות והיכולת לרכוש השכלה.

1 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-21.1.14.

2 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-21.3.14.

לצורך המחקר נאסף מידע בשלוש דרכים מרכזיות: סיורים בכפר, שהתקיימו בין דצמבר 2013 לאפריל 2014 וכללו ראיונות עומק עם יותר מ-40 מתושבי הכפר בגילאים שונים; סקר מקיף שערך עבור בצלם המרכז הפלסטיני למחקרים פוליטיים ולסקרים בהנהלת ד"ר ח'ליל שקאקי, שכלל 484 ראיונות פנים אל פנים שהתקיימו במהלך מארס 2014 ב-255 משקי הבית בכפר; ונתונים על הכפר מהרשויות הישראליות והפלסטיניות.

1. הכפר בורקה

הכפר בורקה שוכן כשלושה קילומטרים מזרחית לרמאללה. כביש 60, הציר המרכזי בגדה, עובר ממזרח לכפר ועל אדמותיו. כיום מוקף הכפר בהתנחלויות, שחלקן מוגדרות כמאחזים: מצפון - גבעת אסף, ממערב - פסגות, מדרום - כוכב יעקב, וממזרח - שרידי המאחז מגרון, שחלקו פונה.

במקום ישנה התיישבות מזה כאלפיים שנה ובכפר נמצאו שרידים ארכיאולוגיים החל מהתקופה ההלניסטית/רומית, דרך התקופה הביזנטית, התקופה המוסלמית הקדומה ועד לתקופה העות'מנית. השרידים הארכיאולוגיים כוללים מבנים ישנים ובורות מים.³ לדברי התושבים, המשפחות הגרות כיום בכפר יושבות בו מאז המאה ה-14. התושבים, מוסלמים בדתם, מורכבים משתי חמולות: כשלושה רבעים מהתושבים הם מחמולת מועטאן וכרבע מחמולת א-נוואווין. בשנת 1945 חיו בכפר 380 בני אדם,⁴ ב-1967 הגיע מספר תושביו ל-609 בני אדם⁵ וב-1997 עמד מספרם על 1,639.⁶ לפי הערכות הלמ"ס הפלסטיני, בשנת 2014 חיים בבורקה 2,387 בני אדם.⁷

כלכלת הכפר התבססה באופן מסורתי על חקלאות: גידול זיתים, גפנים, עצי פרי, חיטה, שעורה וקטניות. יותר משליש מכ-6,000 דונם האדמות שבבעלות תושבי הכפר לא התאימו לעיבוד חקלאי בשל המבנה הטופוגרפי של האזור, אך חלקן שימשו למרעה.⁸ בתחילת תקופת השלטון הירדני עבדו עדיין כמעט כל התושבים בחקלאות, כשכלכלתם מתבססת על סחר חליפין פנימי, בתוך הכפר. בהמשך החלו חלק מהתושבים לחפש אפיקי פרנסה נוספים, כגון ייצוא שמן זית לירדן, סוריה ולבנון.⁹ הסחר עם ירדן נמשך גם אחרי שישראל כבשה את הגדה המערבית ב-1967, כחלק ממדיניות "הגשרים הפתוחים", אולם בהיקפים מצומצמים בהרבה.¹⁰

התהליכים שעברו על תושבי הכפר לאחר הכיבוש ב-1967 מקבילים לתהליכים שהתרחשו בכל הגדה: עלייה בתלות בעבודה בישראל - בעיקר בתחומים של חקלאות, בניין, ניקיון ותעשייה -

USC Digital Library, "The West Bank and East Jerusalem Searchable Map", <http://digitallibrary.usc.edu/cdm/3map/collection/p15799coll74>

4. *Village Statistics, April 1945, Palestine (1917-1948)* Department of Statistics, 1945, p. 26

5. מפקדת כוחות צה"ל, מפקד האוכלוסין תשכ"ז - 1967 המבוצע ע"י הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: הגדה המערבית של הירדן, רצועת עזה וצפון סיני, רמת הגולן - נתונים מהפקידה הכללית, כרך 1, עמ' 89.

6. לפי נתוני הלמ"ס הפלסטיני, סקר לשנת 1997, <http://82.213.38.42/DesktopDefault.aspx?tabID=3823&lang=en>

7. הלמ"ס הפלסטיני, "קהילות במחוז רמאללה ואל-בירה לפי סוג קהילה והערכת מספר התושבים, 2007-2016", http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_Rainbow/Documents/Ramallah.htm. ההערכה מבוססת על סקר שנערך ב-2007.

8. *Village Statistics, April, 1945, Palestine (1917-1948)* Department of Statistics, Jerusalem 1945, p. 26

9. ר' לדוגמה, J. Metzger, M. Orth and C. Sterzing, *This Land is Our Land: The West Bank Under Israeli Occupation*, Pitman Press 1983, p. 97.

10. *This Land is Our Land*, p. 97

שרידי בתים מהתקופה העות'מנית במרכז הכפר, "קבוצת אל-עלאלי". צילום: שרון עזרון, 6.3.14.

שהביאה לירידה בהיקפי החקלאות המסורתית. בין השנים 1970-1979 ירד אחוז העובדים בחקלאות מכמעט 40% מכוח העבודה הפלסטיני לפחות מ-30%¹¹.

מראשית שנות השמונים החלה ישראל להקים התנחלויות על אדמות הנמצאות בבעלות פרטית של תושבי הכפר ובקרבתן. כתוצאה מכך הוגבלה גישתם של התושבים לאדמות ששימשו אותם לחקלאות. כיום רק אחוז זניח מתושבי הכפר מתבססים על הכנסה מחקלאות לצורך כלכלת משק הבית. רוב תושבי הכפר המועסקים עובדים במגזר הפרטי בגדה - כפועלי יום, כסוחרים וכבעלי מקצועות חופשיים. חלק מהעובדים סיפרו לבצלם כי במקביל לעבודתם היומית הם ממשיכים לעבד את אדמותיהם, בעיקר לצריכה אישית.

בהסכמי אוסלו הוכרזו השטח הבנוי של הכפר ומעט שטחים חקלאיים סביבו כשטח B. רוב עתודות הפיתוח של הכפר נותרו בשטח שהוכרז כשטח C, וכך גם האדמות החקלאיות הנרחבות שלו. חלוקה זו הקנתה לרשות הפלסטינית סמכויות אזרחיות בתוך השטח הבנוי של הכפר ובסביבתו הקרובה בלבד - ובהן סמכויות תכנון ואכיפת חוק על עבירות שנעשות בין פלסטינים. ישראל הותירה בידיה את השליטה הביטחונית בשטח הכפר ובאדמותיו ואת סמכויות התכנון באדמות שנותרו בשטח C, שבהן נדרש עדיין אישור של המנהל האזרחי לכל בנייה או פיתוח.

ישראל מפעילה את סמכויותיה הביטחוניות בכפר באופן סלקטיבי. לצבא יש סמכות להיכנס לכפר, לבצע חיפוש בבתי התושבים ולעצור אותם: כ-18% מהמשפחות בכפר מסרו בסקר שנערך

11 הנתונים מתוך *This Land is Our Land*, p. 95.

עבור בצלם כי כוחות צבא נכנסו לבתיהן בחמש השנים האחרונות, בדרך כלל לצורך עריכת חיפוש בבית. כ-55% מתושבי הכפר מסרו כי הם חוששים מכניסות של הצבא לכפר. כ-17% מהתושבים נעצרו בעצמם או שבני משפחתם הקרובה נעצרו אי פעם על ידי ישראל; מדובר בנתון נמוך יחסית לגדה המערבית, שבה עומד הממוצע, נכון ל-2007, על 33.3%¹². לעומת זאת, הצבא נמנע מלספק לתושבי הכפר הגנה מפני אלימות של מתנחלים. רק כ-20% מהתושבים דיווחו בסקר כי היו עדים להתערבות של הצבא הישראלי בעת תקיפות מתנחלים בכפר (יש לציין כי לרשות הפלסטינית אין סמכות לפעול במקרים כאלה).

את ענייני הכפר מנהלת מועצה כפרית, שנבחרת באמצעות בחירות דמוקרטיות מדי ארבע שנים מאז שנת 1994. במועצה תשעה חברים, בהם, על פי חוק, שתי נשים לפחות. המועצה מקדמת אישור של תוכנית מתאר חדשה לכפר, הקמת בתי ספר ותכנון שטחים ומבני ציבור, לרבות המסגד החדש בכפר הכולל גם מרפאה ובית ספר. המועצה מעודדת השכלה גבוהה בקרב הצעירים בכפר ומגייסת תרומות לצורכי הקהילה. בכפר פועלת עמותה פילנטרופית לסיוע לנזקקים, שנוסדה בשנת 1978. ב-2011 נוסד מועדון ספורט לצעירים, המונה כ-60 חברים, כולם גברים. במועדון ישנם שולחנות פינג פונג, מוצעים בו שיעורי תגבור לתלמידי תיכון - וחבריו יוצאים למשימות התנדבות לרווחת כלל תושבי הכפר. במקביל, יוזמת המועצה פעילויות עבור הנשים הצעירות, שאינן שותפות במועדון, כגון ניקוי המרכז הרפואי החדש וסיוע למשפחות נזקקות.

בכפר אין מקומות בילוי או שטחים ציבוריים פתוחים, ורוב שעות היום אנשים מסתגרים בבתיהם ורחובות הכפר ריקים. בראיונות שקיים בצלם עלתה שוב ושוב השאיפה של תושבים רבים לעזוב את הכפר, בעיקר בקרב הצעירים. בסקר שנערך עבור בצלם מסרו כרבע מהתושבים כי היו מעוניינים לעבור לגור מחוץ לבורקה, בתוך הגדה המערבית. רבע מהם טענו שהסיבה המרכזית לכך היא "זמינות שירותים ומצרכים" במקומות שאליהם הם מבקשים להגר.

12 המרכז הפלסטיני למחקרים פוליטיים וסקרים, סקר מספר 26, דצמבר 2007.

2. סגירת הדרכים

בעבר, חוברת בורקה ישירות לאל-בירה ולרמאללה, ומשם לשאר הגדה המערבית, באמצעות שתי דרכים: דרך עפר להולכי רגל באורך של כשלושה קילומטרים, שנחסמה עם הקמת ההתנחלות פסגות ב-1981, והדרך הראשית - כביש ישן העובר דרך הכפר ביתין ומחבר את בורקה ישירות לצומת הסיטי-אין בכניסה לאל-בירה, מרחק של כשבעה קילומטרים.¹³ כביש זה נפרץ בזמן השלטון העות'מני, רוצף בתקופה הבריטית ונסלל תחת שליטת ירדן. כיום עוברת דרך זו בשטח C שבאחריות ישראל, והיא נמצאת במצב ירוד לאחר הזנחה ארוכת שנים.

עם תחילת האינתיפאדה השנייה בספטמבר 2000 הציבה ישראל חסימות פיזיות ומחסומים מאוישים רבים על הדרכים המובילות לכפר, כפי שעשתה בכל הגדה. על הדרך הראשית מבורקה לרמאללה ולאל-בירה, בכניסה להתנחלות בית אל, הוצב מחסום ה-DCO. ב-2001, עם הקמת המאחז גבעת אסף, נחסמה היציאה היחידה לרכב מבורקה, וחסימות נוספות שהוצבו על הדרך הישנה - חסימת עפר ושער ברזל בין הכפר ביתין לבין מחסום ה-DCO, ושער ברזל על הכביש הישן ליד דיר דבוואן - הפכו דרך זו לבלתי שמישה. כתוצאה מההגבלות, נפרץ כביש אחר המקשר את בורקה לדיר דבוואן הסמוך (ר' בהמשך), והנסיעה מהכפר לרמאללה, שארכה בעבר דקות ספורות, נמשכת כיום כ-45 דקות - בדרכים עוקפות ופתלתלות שאינן מותאמות להיקפי תחבורה גבוהים.

שינוי תחבורתי זה נובע ממדיניות ישראל המפרידה בין רוב התחבורה הפלסטינית בגדה המערבית ובין הכבישים המשרתים את המתנחלים, תוך שמירת הדרכים הראשיות למתנחלים ותיעול הפלסטינים לדרכים חלופיות ועוקפות.¹⁴ לשינוי זה השפעה מכרעת על כל היבטי החיים בכפר.

המחסומים

מחסום ה-DCO נמצא על הדרך הראשית בין בורקה לרמאללה. המחסום הוצב בתחילת האינתיפאדה השנייה סמוך לכניסה לאל-בירה, על כביש 466 המוביל גם להתנחלות בית אל. מחסום זה פוגע בתנועת כל תושבי הגדה מצפון הגדה ומדרומה לתוך רמאללה; דו"ח של USAID מ-2010 העריך כי העלות הנוספת להוצאות נסיעה בגדה כתוצאה ממחסום זה עומדת על 28 מיליון ש"ח לשנה.¹⁵ החל מ-2009 מאפשר הצבא לפלסטינים המחזיקים בתעודות אח"מ ולמקרי חירום

13 להשפעות סגירת הכביש על הכפר ביתין ר' באתר בצלם, http://www.btselem.org/hebrew/freedom_of_movement/201300909_beitin_roadblocks

14 ר' בצלם, "סלילת כבישים חלופיים לפלסטינים", http://www.btselem.org/hebrew/freedom_of_movement/alternative_roads_for_palestinians

USAID West Bank/Gaza, *Movement and Access Impact Evaluation: The Beit El DCO Checkpoint and Old Route 60 Obstacles*, 2010, p. 4

רפואיים לעבור במחסום, אך רק בין השעות 06:00-22:00¹⁶ עד לאחרונה היה המחסום סגור גם בפניהם בשעות בלילה, אולם ביוני 2014 הודיעה המדינה לבג"ץ כי בין השעות 22:00 ל-6:00 הצבא מתיר מעבר חופשי של כלי רכב פלסטינים.¹⁷ עם זאת, מבירור שערך בצלם עולה כי רוב תושבי האזור כלל אינם מודעים לכך שהמחסום פתוח בלילה. בכל מקרה, בשל החסימות הנוספות שהציב הצבא על הכביש המוביל למחסום ה-DCO, מחסום זה ממלא אינו נגיש לתושבי הכפרים שמזרח לרמאללה, גם לאלה המחזיקים בתעודות אח"מ, וגם במקרי חירום רפואיים.

ב-2014 הגישו עשרה ראשי מועצות בכפרים שמזרח לרמאללה, יחד עם המוקד להגנת הפרט, עתירה לבג"ץ בדרישה שהצבא יפתח את המחסום עבור כל הפלסטינים.¹⁸ במסגרת ההליכים שקדמו להגשת העתירה, טענו הרשויות כי ההשפעה של המחסום על חיי הפלסטינים שולית, שכן הנסיעה מרמאללה לכפר עין יברוד - הנמצא בדרך לבורקה - היא באורך של 5.8 קילומטרים וניתן לעברה בשש דקות נסיעה בלבד.¹⁹ טענה זו אינה מדויקת: ראשית, לפי מדידת בצלם, אורכה של דרך זו הוא 9.2 קילומטרים; שנית, מדובר בכביש צר ומפותל שקצב הנסיעה בו אטי (וממילא המהירות המותרת בדרך זו עומדת על 50 קמ"ש בלבד).²⁰ טענת הרשויות אף סותרת הודעה ששלח מת"ק רמאללה לקהילייה הבינלאומית ביולי 2013 בנוגע לפתיחת קטע כביש אחר באזור עין סיניא, ולפיה הדרך מעין יברוד לרמאללה נמשכת 45 דקות,²¹ זמן רב יותר מכפי שמדד בצלם.

ב-11.6.14 מסרה המדינה לבג"ץ כי הצבא מוכן להסיר את מחסום ה-DCO, אולם רק בכפוף לביצוע עבודות בצומת, כדי להקל על עומס התנועה הצפוי. הצבא מעריך שעבודות אלה יסתיימו בסוף שנת 2015.²²

תיאורטית, יכולים היו תושבי בורקה להגיע לרמאללה גם דרך כביש 60, שהוא הציר המרכזי בין דרום הגדה וצפונה. הכביש נסלל על אדמות הכפר ועובר בסמוך אליו, אולם למרות זאת אין לתושבי הכפר גישה ישירה אליו. אפשרות נוספת הייתה להתחבר לכביש 60 דרך הכביש הראשי הישן ומשם להגיע לכניסה הדרומית של רמאללה, מרחק של כ-15 קילומטרים שרובו בדרכים ראשיות. אך החיבור לכביש הראשי נמצא סמוך למאחז גבעת אסף, ויציאה זו מהכפר נחסמה לתנועה בשנת 2001. דובר צה"ל מסר לבצלם כי מבחינת הצבא הכביש כיום פתוח.²³ ואולם מתנחלים הציבו על הכביש חסימת עפר, אבנים ותיל, ונוכח מקרי אלימות מצד תושבי המאחז חוששים התושבים לנסוע בו. בשל כך נאלצים התושבים המבקשים להגיע לכביש 60 לנסוע דרך מפותלת ואטית של כ-11 קילומטרים, העוברת בתוך כפרי האזור.

16 "פניית עו"ד ידן עילם בנוגע לפתיחת מחסום ביהמ"ש לכלל האוכלוסיה - התייחסות מת"ק רמאללה", 6.8.13.

17 בג"ץ 970/14, מוסא חדיד ואח' נ' המפקד הצבאי לאזור הגדה המערבית ואח', "תגובה מקדמית לעתירה מטעם המשיבים", 11.6.14, סעיף 10.

18 בג"ץ 970/14, מוסא חדיד ואח' נ' המפקד הצבאי לאזור הגדה המערבית ואח', עתירה הוגשה ב-5.2.14.

19 מכתב מסרן תמר בוקיה, ק' ייעוץ בתחום מבצעי וזכויות אדם, בשם יועמ"ש אי"ש, לעו"ד ידן עילם, מ-10.9.13.

20 ר' גם עתירה בבג"ץ 970/14, סעיפים 61-63.

21 הודעת דואר אלקטרוני שנשלחה לנציגי הקהילייה הבינ"ל מסגן ים עתיר, קצין קישור לקהילייה הבינ"ל במחוז רמאללה, ב-7.7.13.

22 בג"ץ 970/14, מוסא חדיד ואח' נ' המפקד הצבאי לאזור הגדה המערבית ואח', "תגובה מקדמית לעתירה מטעם המשיבים", 11.6.14.

23 מכתב ממדור פניות הציבור, ענף קשרי ציבור בדובר צה"ל, לנעמה באומגרטרן-שרון מבצלם, מ-2.6.14.

חסימת אבנים על הכביש הראשי, ליד גבעת אסף. צילום: שרית מיכאלי, 30.3.14.

פתרונות חלופיים

במהלך השנים מצאו תושבי הכפר פתרונות חלופיים כדי להגיע לרמאללה; פתרונות שהשתנו, לעתים על בסיס יומי, בשל החסימות והמחסומים שהציב הצבא. תחילה יצאו התושבים רגלית לדיר דובואן, מרחק של כקילומטר וחצי מבורקה, בדרך להולכי רגל שעברה במנהרה תחת כביש 60 (להלן: "הגשר", כפי שמכונה בפי התושבים) ונבנתה עם סלילת התוואי החדש של כביש זה ב-1996. בהמשך הרחיבה מועצת הכפר את השביל כדי שכלי רכב יוכלו לנסוע בו, וב-2004 סללה את דרך העפר. הצבא חסם דרך זו לסירוגין, אולם מאז אמצע שנת 2004 היא פתוחה לתנועה. מדיר דובואן ממשיכים התושבים בדרכים כפריות, שהנסיעה בהן אטית, לכיוון רמאללה. בשנת 2002 סלל המשרד הפלסטיני לעבודות ציבור דרך עפר בין הכפרים עין יברוד ודורא אל-קרע, ובכך קיצר את הדרך העוקפת לרמאללה בכ-5.5 קילומטרים. מאז יכולים תושבי הכפר לנסוע לרמאללה דרך כפרי האזור, בדרך מפותלת שאורכה כ-17 קילומטרים. לפרקים חסם הצבא את הדרך שבין דורא אל-קרע לג'לזון ואילץ את התושבים לנסוע בדרך ארוכה יותר, שאורכה כ-27 קילומטרים. מאז אפריל 2012 המעבר בין דורא אל-קרע לג'לזון פתוח ברציפות.

מעט לעת, בתדירות משתנה, נוהג הצבא להציב מחסומי פתע במקומות שונים: על הירידה מכביש 60 לעין יברוד, חסימה המשפיעה על נסיעת תושבי בורקה למקומות אחרים מלבד רמאללה; בכניסה לביתין; ובמעבר מתחת לכביש 60 בין דיר דובואן לבורקה ("הגשר"). כאשר הגשר סגור, אי אפשר להכנס לבורקה במכונית. כאשר הכניסה לביתין סגורה, נאלצים התושבים לשוב על עקבותיהם ולעקוף את המחסום מכיוון מזרח, בדרך שאורכה כ-18 קילומטרים.

התוצאה - ניתוק הכפר

בעוד לפני האינתיפאדה עמדה עלות הנסיעה בתחבורה ציבורית מבורקה לרמאללה על שני ש"ח לכל כיוון, כיום היא מגיעה לכדי שבעה-שמונה ש"ח. כאשר הדרך מתארכת בשל חסימת פתע של הצבא, הנסיעה מתייקרת אף יותר.

חסימת הדרכים הפכה את בורקה לכפר מנותק ומרוחק, למרות קרבתו הגיאוגרפית לרמאללה. לסגירת הדרכים יש השפעה על כל תחומי החיים בכפר, שכן הנגישות לכל השירותים הניתנים בעיר המחוז - תעסוקה, שירותי רפואה, מרכזי קניות, מוסדות להשכלה גבוהה ומוסדות תרבות - מוגבלת. לא רק שאורך הדרך ומשך הנסיעה התארכו משמעותית, בשל המצב הכלכלי מתקשים רבים מהתושבים לעמוד בעלויותיה. סיהאם מועטאן, תושבת בורקה בת 44, אמרה:

הנסיעה לרמאללה מתישה מאוד, לכן אני מגיעה לשם רק במקרים דחופים כמו ביקור אצל הרופא, קניות או כדי לבקר את הבת שלי שגרה שם. אני מבקרת אותה בערך מדי שבועיים. אם הכניסה הראשית לכפר הייתה פתוחה, היינו מבקרים אצלה מדי שבוע. אני מתגעגעת אליה ואל הנכדה שלי.²⁴

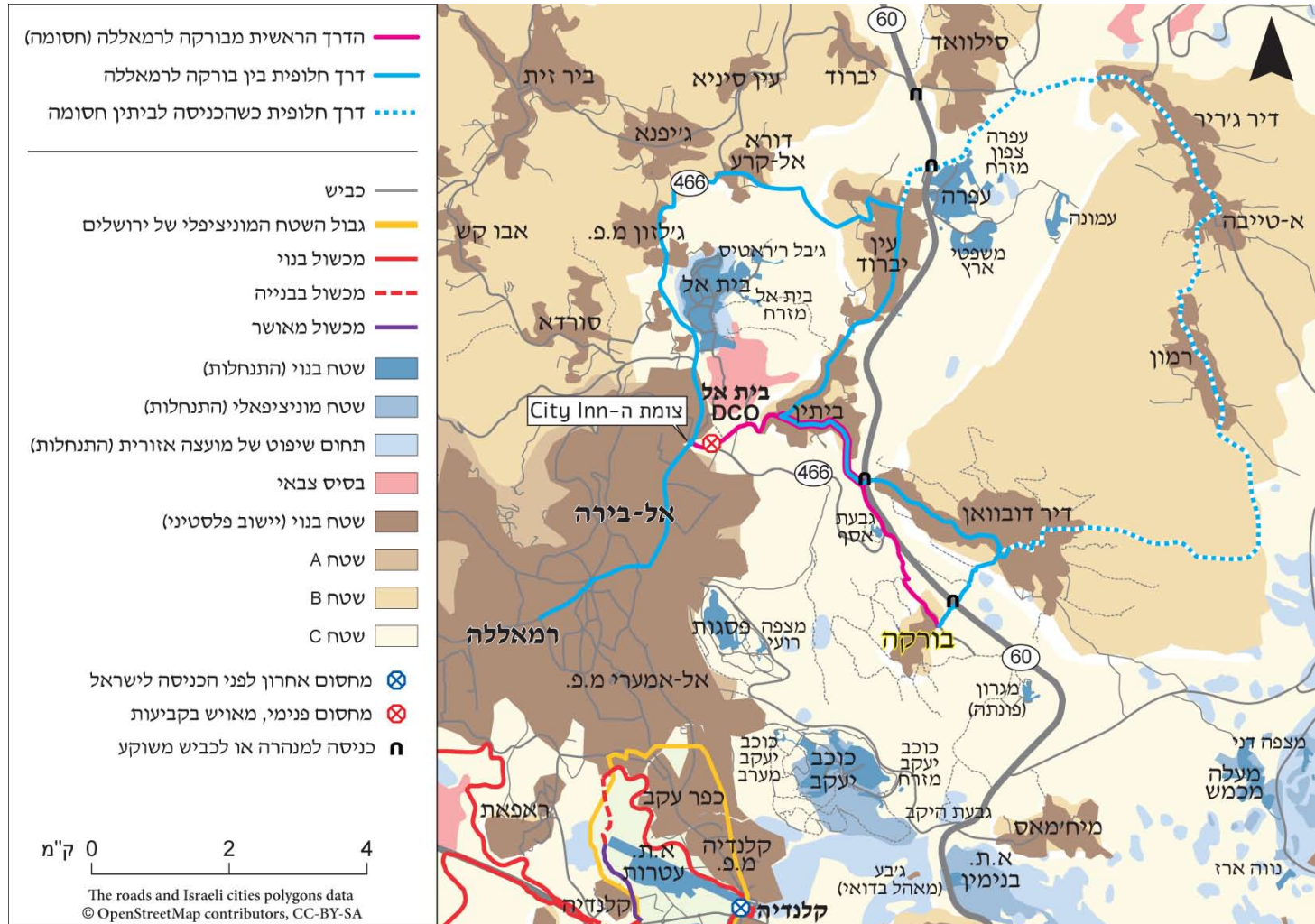
הבידוד הגיאוגרפי מוביל לבידוד חברתי, כפי שסיפר לבצלם חוסיין סמרין, תושב בורקה בן 75:

פעם הייתי מגיע לרמאללה מתי שרציתי ובתוך כמה דקות כדי לעשות סידורים, ללכת לקניות או לשבת בבית קפה, לטייל ולנפוש. מאז סגירת הדרך, הביקורים החברתיים, ההשתתפות בשמחות, במסיבות או בניחום אבלים אינם כפי שהיו בעבר. אני מרגיש מנותק מהעולם החיצון, ורק במקרים שבהם אני חייב למלא חובה חברתית אני מגיע. בגלל הקשיים אני לא מבקר בחגים את האחייניות שלי שגרות בשכם ובכפרים באזור רמאללה.²⁵

24 העדות נגבתה על ידי סלמא א-דיבעי ב-2.4.14.

25 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-31.12.13.

מפה 1 הדרכים בין בורקה לבין רמאללה

3. השתלטות על קרקעות

בורקה התפתח כגרעין בתים קטן על גבי שטח חקלאי הגדול עשרות מונים משטחו הבנוי של הכפר. על פי מפות המנהל האזרחי, השטח הכולל של אדמות הכפר הוא 6,097 דונם. לפי התייעוד הבריטי מ-1945, ולפיו שטח הכפר קטן מעט יותר, 22 דונם מהאדמות בכפר היו שטח בנוי, כ-37% מאדמות הכפר לא היו ניתנות לעיבוד, וכ-60% היו אדמות מעובדות (מתוכן, כשליש נטועות עצי פרי וכשני שלישים זרועות דגנים).²⁶ בימי השלטון הירדני הוסדר הרישום של רוב האדמות בכפר - 5,550 דונם, ש-22 דונם מתוכם היו אדמות מדינה מוסדרות. בכך שונה מצבו של הכפר מזה של כשני שלישים משטח הגדה, שבהם הרישומים לא הוסדרו.²⁷ ישראל הכריזה על כ-20 דונם נוספים מאדמות הכפר, שלא הוסדרו על ידי הירדנים, כאדמות מדינה.²⁸

במקור היה בורקה כפר חקלאי, אולם החל מימי השלטון הירדני עברו רבים מתושביו להתפרנס מעבודות אחרות. השינוי קשור לשינויים שעברו על כלל החברה הפלסטינית, והוא הועצם משמעותית לאחר כיבוש הגדה, בין השאר בשל הנגישות לעבודה בישראל. רוב התושבים המשיכו לעבד את אדמותיהם לצורכיהם הפרטיים, גם אם עבדו לפרנסתם בעבודות אחרות. ואולם עם השנים הגבילה ישראל את גישתם של התושבים לאדמותיהם - בצווים צבאיים, בהפקעות ובבנייה בלתי חוקית של התנחלויות.

ל-147 משפחות (כ-60% מהמשפחות בכפר) יש קרקעות בבעלותן. מאז 1984 השתלטה ישראל על חלקים מאדמותיהן של 112 משפחות - הן באמצעות צווי תפיסה לצרכים צבאיים וצווי הפקעה והן באמצעות הקמת התנחלויות על קרקע של תושבים ללא כל הליך רשמי. כן נמנעת מהתושבים גישה לכל האזורים שמעבר לכבישי הגישה של ההתנחלויות. סך הכל נמנעת מהתושבים גישה מסיבית אלה לשטחים בהיקף כולל של כ-947 דונם²⁹, כ-60% מהם היו קרקעות מעובדות, בחלקן או במלואן. נגישות תושבי הכפר לאדמותיהם הושפעה משלושה מהלכים מרכזיים (ר' מפה בעמ' 30):

הקמת ההתנחלות כוכב יעקב ב-1984 וסלילת כביש הגישה אליה ב-1994

ההתנחלות כוכב יעקב שממערב לבורקה הוקמה ב-1984 על אדמות כפר עקב הסמוך, שהוכרוזו אדמות מדינה. להקמת ההתנחלות היו השלכות על גישתם של תושבי בורקה לאדמותיהם, בעיקר עם סלילת הכביש המחבר בינה ובין ההתנחלויות אדם ופסגות בשנת 1994. לצורך כך נתפסו בצו קרקעות מכפרי האזור, מתוכן 38 דונם השייכים לתושבי בורקה.³⁰ מלבד הפקעת הקרקע, מנעה

Village Statistics, April, 1945, Palestine (1917-1948) Department of Statistics, Jerusalem 1945, p. 26 26

27 ר' בצלם, באצטלה של חוקיות: הכרזה על אדמות מדינה בגדה המערבית, פברואר 2012, עמ' 25, http://www.btselem.org/download/201203_under_the_guise_of_legality_heb.pdf

28 לנתוני ההכרזות וההסדרה בכפר ר' בצלם, באצטלה של חוקיות, עמ' 38-39.

29 כל הנתונים הגיאוגרפיים בדו"ח הינם על סמך עיבוד מידע גיאוגרפי בידי יובל דרייר שילה ושי אפרת.

30 צו תפיסת שטח לצורך ביצוע כביש פסגות - כוכב יעקב - אדם, 8.12.94 מיום 94/26ת, צו תפיסת שטח לצורך ביצוע כביש פסגות - כוכב יעקב - אדם.

סלילת הכביש מהתושבים גישה לכ-400 דונם נוספים של קרקעות פרטיות שנותרו מצדו הדרומי. בשנים 2000-2001 נבנו כעשרים מבנים על קרקעות אלה וכ-93 דונם מוקפים בגדר המקיפה את ההתנחלות, מבלי שהופקעו או נתפסו באופן רשמי.

הפקעה לטובת סלילת כביש 60 (קטע עוקף רמאללה), 1994

ב-19.11.94, במסגרת תפיסת קרקעות לצורך סלילת קטע מכביש 60 ("עוקף רמאללה") הפקיע הצבא 92 דונם של אדמות חקלאיות שהיו בבעלות תושבי בורקה.³¹ הכביש - שנסלל כחלק ממהלך כללי של סלילת כבישים עוקפים עבור המתנחלים בכל רחבי הגדה לאחר החתימה על הסכמי אוסלו³² - נפתח לתנועה בתחילת שנת 1996.³³

כ-60 דונם מאדמות הכפר שימשו בפועל לסלילת הכביש או כוסו בעפר לצורך הקמתו. 32 הדונם הנוספים, שהופקעו אך לא שימשו בפועל לסלילת הכביש, נותרו בינתיים בשימוש בעליהם המקוריים - אולם באופן רשמי אין להם עוד זכויות בקרקע.

באדמות שהופקעו גידלו התושבים עצי פרי, דגנים וקטניות. סדקייה מועטאן, תושבת בורקה בת 73, סיפרה לבצלם על האדמות שהיו למשפחתה באזור זה:

כשסללו את כביש 60 השחיתו לנו שלושה דונמים באזור אל-ר'רס היכן שנמצא הגשר המוביל לרמאללה. הם קברו לנו שלושים-ארבעים עצי זית עתיקים, שכל אחד מהם הניב כד עד כד וחצי שמן. בנוסף נעקרו שבעה-שמונה עצים צעירים יותר בני שלושים שנים ויותר, מטע שאני נטעתי כשהייתי בשנות העשרים שלי. באותם ימים העברנו מים מהכפר למטע, מרחק של שניים שלושה קילומטרים, על גבי חמורים ועל הראש כדי להשקות את השתילים הרכים.

חלקה נוספת שהושחתה עבור סלילת הכביש נמצאת ליד הצומת המחבר בין כביש 60 לבית אל בגוש אבן בארכ, והשטח שלה הוא כעשרה דונמים. הם חיסלו לנו את כל הקרקע. לפני שלושים-ארבעים שנה השבחנו אותה וגידלנו בה יותר מ-300 עצי זית, תאנים ושקדיות וגפנים. השקענו בקרקע את הלב שלנו. רק התחלנו לשמוח וליהנות מהפירות ואז החריבו אותה. הלכתי לפועלים שעבדו בסלילת הכביש ואמרתי להם: "חראם מה שאתם עושים, למה אתם זורקים פסולת על הקרקע? רחמו עלינו, זו הפרנסה שלנו, תתרחקו מהעצים האלה!" לא היה מי שישמע ואני דיברתי אל סלעים. יש להם לב קשה, בלי חמלה ובלי רחמנות. מהקרקע הזאת נשאר לנו רק דונם אחד שיש בו מעט עצי זית, שקדיות וענבים.³⁴

31 צו ה/5/94 מיום 29.11.94; תוכנית מתאר מפורטת 901/6/1.

32 ר' בצלם, גזל הקרקעות: מדיניות ההתנחלות בגדה המערבית, מאי 2002, עמ' 43, http://www.btselem.org/sites/default/files2/publication/200205_land_grab_heb.pdf.

33 ר' מבקר המדינה, דו"ח שנתי 48 לשנת 1997 לחשבונות שנת הכספים 1996, "משרד התשתיות הלאומיות: כבישים עוקפים - סלילת קטעים אחדים", עמ' 791 (התנועה בכביש החלה לפני סיום העבודות באוקטובר 1996).

34 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-19.1.14.

כביש 60 חוצה מטע זיתים. צילום: שרון עזרן, 6.3.14.

מגרון, 2002

כחמישה קילומטרים מזרחית לרמאללה ניצבת גבעה המשקיפה על כביש 60 עד ים המלח ומכונה בפי התושבים אל-מנאטיר. הקרקעות שעל הגבעה הן בבעלות פרטית של תושבים מבורקה ומדיר דובואן הסמוכה. תושבי הכפרים השתמשו בקרקעות אלה לגידול דגנים וקטניות ולמרעה, ונהגו להגיע לגבעה על בסיס יומיומי. בתצלומי אוויר משנת 1997 ניתן לראות בבירור כי חלקים גדולים מהשטח מעובדים. לפי הדברים שמסר לבצלם עבד אל-קאדר מועטאן, לשעבר ראש מועצת הכפר בורקה, בשנת 1997 הופתעו התושבים לגלות שמתקיימות על הגבעה, בשטח ששימש למרעה, חפירות ארכיאולוגיות שהופסקו כעבור זמן קצר. בשנת 2001 הוצבה בראש הגבעה אנטנה סולרית, בשל טענת המתנחלים על בעיות קליטה בעיקול בכביש 60 הסמוך, בקטע הדרך בין גבע בנימין לעפרה.³⁵

בערב פסח 2002 העלו מתנחלים לאתר את הקרואונים הראשונים והציבו אותם ללא אישור בסמוך לאנטנה, בעוד החברה לפיתוח מטה בנימין מגדרת סביבם שטח של כשבעה דונמים.³⁶ עם הזמן יושר השטח, מספר הקרואונים על הגבעה הלך וגדל עד שהגיע לכחמישים, ולבסוף נוספו להם גם חמישה בתי קבע. שטח המאחז צמח ליותר מ-50 דונם - 14 מתוכם שייכים לתושבי בורקה. כך נוצר מגרון - המאחז הגדול ביותר בגדה, שבו התגוררו כ-45 משפחות. המאחז היה מחובר

35 ר' לדוגמה בני ליס, יומן, ערוץ 1, 7.6.02. <https://www.youtube.com/watch?v=nKGKBPfYUoI>

36 ר' כתבה של בני ליס, לעיל ה"ש 35.

לתשתיות חשמל ומים, נסללו עבורו כבישי גישה והוקמו בו מוסדות ומבני ציבור - מעון, גן ילדים, בית כנסת ומקווה טהרה. לפי דו"ח ששון משנת 2005, עד אותה שנה השקיעה המדינה במקום יותר מארבעה מיליון ש"ח, דרך משרד השיכון.³⁷

בדצמבר 2003 הוציא המנהל האזרחי צווי הריסה למבנים במאחז, אולם נמנע מלממש אותם. בעלי האדמות פנו בעל פה למנהל האזרחי במהלך שנת 2004 בדרישה לפנות את המתנחלים, וב-2005 הוציא המנהל צווי הפסקת עבודה לעבודות גידור שנעשו בצד הצפוני של המאחז. גם הצווים הללו לא נאכפו והבנייה נמשכה. בשנת 2006 הגישו התושבים ותנועת שלום עכשיו עתירה לבג"ץ בדרישה לפינוי המאחז.³⁸ לאחר דיונים חוזרים ונשנים בבג"ץ, שבמהלכם הכירה המדינה בכך שהמאחז הוקם על אדמות בבעלות פרטית וללא אישור, ניתנה הכרעת בית המשפט באוגוסט 2011 ולפיה יש לפנות את המאחז עד סוף מארס 2012.³⁹ הפינוי נדחה כמה פעמים וביולי 2012 עתרו המתנחלים לבג"ץ בדרישה למנוע את הפינוי, בטענה שהם רכשו את הזכויות על חלק מהקרקע עליה נבנה המאחז.⁴⁰ בג"ץ החליט שלא להכריע בשאלת הרכישה והצהיר כי יש לפנות את המאחז בכל מקרה, אולם נתן ארכה של שלושה חודשים לגבי אחת החלקות.⁴¹

בספטמבר 2012 פונה המאחז, ותושביו עברו להתגורר בשכונה חדשה שהוקמה עבורם בהתנחלות סמוכה: גבעת היקב, שהוקמה על אדמות שהוכרזו כאדמות מדינה ואשר עד לאותה עת כללה רק יקב ותחנת דלק. ואולם המבנים במאחז לא פונו עד היום. מבדיקת בצלם עולה כי בקרוואנים שנותרו ישנה נוכחות של מתנחלים, וכן כי מתנחלים השתלטו על שטח אחר בגבעה, שם הם מקימים "פינת מרגוע".

בינתיים המשיכה פרקליטות המדינה לבדוק את טענות הרכישה וב-19.3.14 הודיעה כי לא ניתן להשלים את תהליכי הרכישה בקרקע ולהכשיר את המבנים שנותרו בשטח ולכן יש כוונה לפנותם עד סוף אפריל.⁴² ב-29.4.14 הודיעה הפרקליטות כי היא דוחה את הפינוי בשלושה שבועות וב-15.5.14 עדכנה פרקליטות המדינה כי "במסגרת חקירת משטרה שנפתחה ביחס למידע שהועבר כאמור, נמצא כי המסמך שהועבר למשרד המשפטים כתמיכה בטענות הרכישה של חלקה 10 הוא **מסמך מזויף**", ועל כן בהיעדר צו שיפוטי סותר יש כוונה לפנות את המבנים עד 21.5.14.⁴³ גם בתאריך זה לא פונו המבנים.

התושבים אינם יכולים לחזור לאדמותיהם גם בזמן כתיבת שורות אלה: גדר התיל שתחמה את שטח המאחז נותרה במקומה והקרקע באזור שפונה לא שוקמה. התושבים בבורקה נמנעים

37 חוות דעת (ביניים) בנושא מאחזים בלתי מורשים, מוגש לראש הממשלה מר אריאל שרון, ע"י תליה ששון, עו"ד, פברואר 2005, סעיף 5.7.1. <http://www.pmo.gov.il/SiteCollectionDocuments/PMO/Communication/Spokesman/sason2.pdf>.

38 בג"ץ 8887/06 יוסף אל-נאבות ואח' נ' שר הבטחון ואח', http://www.peacenow.org.il/sites/default/files/Migron_Petition.pdf.

39 לסיכום מקיף של השתלשלות הדיונים בבג"ץ ר' <http://www.peacenow.org.il/content/%D7%91%D7%92%D7%A5-D7%9E%D7%92%D7%A8%D7%95%D7%9F>.

40 בג"ץ 5180/12 יהושע סט ואח' נ' שר הביטחון ואח', הוגשה ב-3.7.12.

41 בג"ץ 8887/06 ובג"ץ 5180/12, החלטה מ-29.8.12.

42 מכתב מענר הלמן, סגן ראש מחלקת הבג"צים בפרקליטות המדינה, לעו"ד מיכאל ספרד ולעו"ד זאב שרף, מ-19.3.14.

43 מכתב מענר הלמן, סגן מנהלת מחלקת הבג"צים בפרקליטות המדינה, לעו"ד אברהם משה סגל ולעו"ד שלומי זכריה, מ-15.5.14, ההדגשה במקור. הדבר פורסם גם בעיתון הארץ, ר' ח' לוינסון, "המשטרה קבעה: מסמכי 'אמנה' לקרקע במגרון - מזויפים", הארץ, 18.5.14, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2323867>.

מלשוב לאדמותיהם גם בשל החשש למעשי אלימות מצד המתנחלים שנתרו במקום ומצד מתנחלי מאחז רמת מגרון - מאחז נודד שנע בין מקומות שונים בסביבה. הקמת מגרון פגעה בתושבי הכפר, שנמנעים מזה 12 שנים מלגשת לאדמותיהם שנתרו מעבר לכביש הגישה למאחז. סך הכול, נלקחו מהם בפועל כ-404 דונם מאדמותיהם.

מבט למגרון מבורקה. צילום: שרית מיכאלי, 30.3.14.

ניזאם מועטאן, רועה צאן תושב בורקה, סיפר לבצלם על הגבלת הגישה לאדמותיו:

בהתחלה עוד רעיתי את הצאן באדמה שנמצאת במרכז המאחז, אבל לאט לאט מספר הקרואנים גדל והמאחז התרחב, אז הפסקתי להגיע לשטחי המרעה האלה. בשנת 2006 כבר מנעו מאיתנו לגמרי להגיע לשם. אף אחד לא יכול עכשיו לרעות את הצאן שלו בשטחים שהמאחז הוקם עליהם. ירשתי מסבא שלי 5 דונם של אדמות שנמצאות ליד הגבול של המאחז, מחוץ לגדר שלו.⁴⁴

44 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-18.3.14.

סדקייה מועטאן, בת 73, סיפרה על היבול שמשפחתה נהגה להפיק מקרקעותיה במגרון:

יש לנו שם חמישה דונמים שגידלנו בהם חיטה ושעורה. המתנחלים השתלטו עליהם לפני עשר שנים, ומאז לא הגעתי לשם ואני לא יודעת מה קורה שם. מה שנשאר לי מהקרקע הזאת זה רק זיכרונות, את כל החיטה והשעורה שלנו קצרנו משם. נהגתי להגיע לשם ברגל או על בהמות בעונת החריש ובעונת הקציר. לא הרגשנו את קשיי הדרך כי כל מה שחשבנו עליו הוא קציר היבולים.⁴⁵

45 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-19.1.14.

4. אלימות מתנחלים ומניעת גישה לקרקעות

מאז 2011 תיעדו בצלם ויש דין שני מקרים של פגיעה בגופם של תושבי בורקה ותשעה מקרים של פגיעה ברכושם, שלפי החשד בוצעו בידי מתנחלים. ואולם למעשים אלה ישנן השלכות החורגות משמעותית מתוצאותיהן הישירות: יותר ממחצית מתושבי הכפר דיווחו בסקר שערך בצלם כי הם חוששים מתקיפות של מתנחלים הגרים בהתנחלויות המקיפות את בורקה, בגלל מעשי האלימות הנזכרים כמו גם בשל עצם הנוכחות של המתנחלים בשטחים החקלאיים ובשטחי המרעה של הכפר. חלק מהתושבים דיווחו כי חשש זה מונע מהם להתקרב לאדמות שבעלותם, שהיקפן מגיע ל-1,280 דונם, למרות שלא הוטלה כל הגבלה רשמית על הגישה אליהן.

אלימות של מתנחלים כלפי פלסטינים

כ-24% מהמשפחות בבורקה דיווחו בסקר כי מישהו מבני משפחתם נפגע בגופו או ברכושו ממעשי אלימות של מתנחלים. רק 35% מהנפגעים הגישו תלונה לרשויות. מרבית המתלוננים מסרו כי תלונותיהם לא הובילו לנקיטת אמצעים כנגד איש.

בצלם אינו מתעד בצורה שיטתית את כל מעשי האלימות של מתנחלים כלפי פלסטינים בגדה המערבית. מאז 2011 ועד סוף יוני 2014 תיעדו בצלם ויש דין 11 מעשי אלימות כלפי תושבי הכפר בורקה ורכושם, שבוצעו ככל הנראה בידי מתנחלים. בשני מקרים נגרמה פגיעה בגוף: חסן מועטאן, שנפצע קל ב-24.3.12 מרסיסי ירי,⁴⁶ ואשרף נוואבית, שהותקף ב-31.3.14 בידי מתנחלים מצוידים במקלות כשרעה צאן ממערב לבורקה, בקרבת ההתנחלויות כוכב יעקב ופסגות. נוואבית סבל משברים בגולגולת ומפציעות נוספות. בשאר האירועים נגרם נזק לרכוש: בחמישה מהם נפגעו גידולים חקלאיים וארבעה התרחשו בשטחו הבנוי של הכפר. המסגד החדש בכפר, מסגד א-נור, נפגע פעמיים - מהצתה ומריסוס כתובות ב-15.12.11 ומריסוס כתובות ב-10.10.13, אז גם הוצתו שלוש מכוניות בכפר.

46 המקרה פורסם גם בתקשורת. ר' לדוגמה ל' בריינר וא' בוחבוט, "דיווח: פלסטיני נורה בכתפו על ידי תושב גבעת אסף", <http://news.walla.co.il/?w=2689/2519376>.

גרפיטי שרוסס על מסגד א-נור. צילום: שרית מיכאלי, 30.3.14.

בשמונה מהמקרים הגישו התושבים תלונה למשטרה. בחמישה מהם סגרה המשטרה את התיק, לרבות המקרה של חסן מועטאן שבו נפתחה חקירה פלילית, אולם מחלקת התביעות במשטרת ש"י סגרה את התיק באוגוסט 2013 בעילה של חוסר ראיות.⁴⁷ המקרה של אשרף נואבית נמצא עדיין בחקירה במשטרת בנימין.⁴⁸

שני מקרי החבלה במסגד א-נור בכפר היוו נקודת ציון עבור תושביו. במבנה המסגד שוכנים גם בית הספר היסודי לבנים וכן המרפאה החדשה. התעוזה שבחבלה במקום רגיש כל כך, במרכזו של הכפר, ערערה עוד יותר את תחושת הביטחון של התושבים וגרמה להם לחוש כי הם עלולים להיפגע במהלך ביקור במרפאה וכי ילדי בית הספר היסודי אינם מוגנים בכיתותיהם. מנהלת בית הספר התיכון לבנות, המרוחק מהמסגד, ציינה בפני בצלם שלרבות מתלמידותיה אחים בבית הספר היסודי, והחשש לשלומם משפיע גם עליהן.⁴⁹ היבה יעקוב, האחות במרפאת הכפר, סיפרה כך לבצלם:

לפני עשרה ימים המרפאה עברה לבניין החדש בצד המערבי של הכפר, באותו בניין של המסגד ומאז אני חוששת. האזור הזה הותקף כמה פעמים על ידי מתנחלים. הם שרפו את המסגד שנמצא מעל המרפאה. אני מפחדת שהמתנחלים יסתערו

47 נמסר בשיחת טלפון בין דימה דראושה מבצלם למוכירת תביעות ש"י ב-8.6.14.

48 נמסר בשיחת טלפון בין דימה דראושה מבצלם לאלברט שלו ממשטרת בנימין ב-8.6.14.

49 הדברים נמסרו בפגישה עם בצלם ב-30.3.14.

על האזור ויתקפו אותנו. הבית הכי קרוב נמצא במרחק של עשרים מטרים מאתנו, והמתנחלים תמיד מגיעים לאזור הזה. המאחז גבעת אסף נמצא רק במרחק של קילומטר וחצי מפה. ביקשתי ממועצת הכפר להתקין מצלמת אבטחה בכניסה למרפאה, כדי שנוכל לראות אם המתנחלים מתקרבים, ואז לסגור את הדלת בלי שיפיתעו אותנו. אני חוששת יותר בימים שבהם יש מעט מבקרים במרפאה או כשאין פה רופא. מאוד מפחיד להיות כאן לבד.⁵⁰

ניזאם מועטאן, תושב בורקה בן 40 שאדמותיו סמוכות למאחז גבעת אסף, סיפר לבצלם על השחתת 28 מעצי הפרי שלו ב-5.2.14:

האדמה שלנו נמצאת במרחק של 500 מטר בלבד מהמאחז גבעת אסף. אנחנו רואים שהם באים לאזור כל יום. אני משתדל להשגיח על האדמה שלי ועוקב אחרי התנועות שלהם כי הם תמיד תוקפים ומשחיתים אותה. ביום רביעי, 5.2.14, ראיתי מרחוק שלושה מתנחלים בשטח שלי. ידעתי שהם מתנחלים בגלל הלבוש האזרחי ובגלל שרק הם מעזים להגיע לאזור הזה. בהתחלה הם שיחקו, התאמנו ורצו בין העצים. זה לא הדאיג אותי כי זה היה בשעות היום והיו אנשים בחוץ. אבל אחרי כמה דקות אחד העובדים באתר בנייה סמוך, חוסיין נעמאן, התקשר אליי ואמר לי שהוא רואה שלושה מתנחלים כורתים ושוברים עצים באדמה שלי. הייתי במרעה עם הכבשים שלי, במרחק של חצי שעה הליכה מהחלקה שבה היו המתנחלים. ביקשתי מחוסיין שילך ביחד עם הילדים שלי לגרש משם את המתנחלים. בינתיים התחלתי ללכת לשם מהר אבל עד שהגעתי האירוע נגמר. חוסיין והילדים שלי אמרו לי שכשהם הגיעו לאדמה המתנחלים ראו אותם וברחו, אבל הם הצליחו להשחית כמה עצים. יש תיעוד מרחוק של המתנחלים בזמן שהם ברחו, במצלמה של בצלם.

בדקתי את האדמה וגיליתי שכמה עצים פוריים בני ארבע-חמש שנים נשברו: עצי תאנה, שזיפים, שקדים, שסק. המראה הזה העציב אותי ולא יכולתי להסתכל על זה. זו לא הפעם הראשונה שהם תקפו לי את האדמה. בשנתיים האחרונות מתנחלים ביצעו יותר מארבע-חמש תקיפות, שתועדו על ידי בצלם. נמאס לי כבר להגיש תלונות למשטרה, כי הגשתי כבר הרבה ושום דבר לא קרה.⁵¹

”אפקט מצנן”: התושבים חוששים להגיע לאדמותיהם

תושבי הכפר חשים כי הם אינם מוגנים בפני מעשים חוזרים ונשנים אלה. החשש מהמתנחלים צמצם עוד יותר את השטחים החקלאיים הנגישים לתושבים. יותר ממחצית מבעלי האדמות בכפר (75 מתוך 147 המשפחות המחזיקות בבעלותן קרקעות) סיפרו לבצלם כי הם נמנעים מלגשת לאדמותיהם הסמוכות להתנחלויות - על אף שאלה לא נתפסו באופן רשמי - או ממעטים להגיע אליהן, בשל חשש שיותקפו. לפי ההערכות, היקף השטח שאליו נמנעים התושבים מלגשת מגיע לכ-1277 דונם לפחות. באזור המאחז גבעת אסף ישנו פסיפס של חלקות שחלקן שייכות לתושבי

50 העדות נגבתה על ידי סלמא א-דיבעי ב-30.3.14.

51 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-6.2.14.

בורקה וחלקן לתושבי ביתין הסמוכה, לכן התקשה בצלם לקבוע במדויק מהו גודל השטח השייך לתושבי בורקה שעבודו נפגע.

התקפות של מתנחלים על חקלאים פלסטינים מתרחשות בכל רחבי הגדה. במקום למנוע תופעה זו מראש ולאכוף את החוק כנגד התוקפים, החליטה מערכת הביטחון להסדיר לחקלאים הפלסטינים ליווי של חיילים בעונות המסיק והחריש, בכפוף לתיאום מראש. פתרון זה אינו מספק, הן משום שמחובתן של הרשויות הישראליות לדאוג לאכיפת החוק במקרים של מעשי אלימות והן משום שכדי לעבד בהצלחה את אדמותיהם על החקלאים להגיע אליהן באופן רציף בכל עונות השנה - ולא רק למשך פרקי זמן קצרים, שאינם מאפשרים טיפול נכון בגידולים ואיסוף של כל התוצרת. מעבר לכך, נראה כי החיילים המלווים אינם מודעים תמיד לכך שתפקידם לספק לחקלאים הגנה ולאפשר להם לעבד את אדמותיהם. במקרים רבים שאירעו במקומות שונים בגדה, כאשר הגיעו מתנחלים לשטח, בזמן שהפלסטינים עיבדו את חלקותיהם בליווי הצבא, הורו החיילים דווקא לחקלאים לעזוב את המקום. תושבי בורקה מסרבים, כעיקרון, לתאם את הגעתם לאדמותיהם עם הרשויות הישראליות.

החשש העיקרי של התושבים הוא ממתנחלי המאחו גבעת אסף. מאחו זה הוקם במאי 2001 על אדמות השייכות לתושבי הכפר ביתין, בצומת הדרכים המחברת את הכביש הישן מבורקה, את כביש 60 ואת כביש 466, המוביל למחסום ה-DCO ולבית אל. בצמוד לגבעת אסף הוקם באוקטובר 2011 גם המאחו עוז ציון. מאחו זה, הכולל מבנה או שניים העשויים לוחות עץ, נהרס כמה פעמים בידי הרשויות והוא אינו מאויש ברציפות.⁵²

האדמות שעליהן יושב גבעת אסף אינן שייכות אמנם לתושבי בורקה, אולם חלק מהאדמות מצפון לכפר, לאורך הדרך הישנה, סמוכות לו. אדמות אלה מעובדות באופן חלקי בלבד, בשל חשש החקלאים מתקיפות מתנחלים.

בשנת 2004, כשלוש שנים לאחר הקמת המאחו, הוצאו לו לראשונה צווי הריסה. ואולם דחיות חוזרות ונשנות, וטענות של המתנחלים כאילו רכשו חלק מהחלקות במקום, הובילו לכך שהוא לא פונה עד היום. ב-13.11.18 ניתנה למדינה ארכה של חצי שנה לפנות את כל המבנים במאחו, למעט אלה המוצבים על שלוש החלקות שנטען כי נרכשו.⁵³ מאז טענה המדינה בתשובתה לבג"ץ כי המבנים פונו, למעט בשלוש החלקות - ובחלקה נוספת, שגם לגביה הועלתה טענה דומה ואשר עבורה הוצא צו עיכוב ביצוע לפינוי.⁵⁴ בפועל הועברו כל יתר המבנים במאחו לארבע חלקות אלה.

מתנחלים מהאזור דואגים לספק לתושבים הפלסטינים תזכורת מתמדת לנוכחותם בשטח. משפחת מועטאן, שברשותה מצלמה של בצלם, תיעדה מאז קיבלה את המצלמה בנובמבר 2012 עשרות מקרים של נוכחות מתנחלים על אדמות של תושבי הכפר, לעתים בליווי חיילים. לדברי בני המשפחה, מקרים רבים אחרים לא תועדו, ולמעשה מתנחלים נכנסים לאדמות הכפר כמה פעמים בשבוע. במרבית המקרים לא היה כל מגע בין המתנחלים - כולם גברים,

52 ר' לדוגמה ל' אלטמן, "חוזר חלילה: מבני המאחו עוז ציון נהרסו", *y.net*, 3.1.12, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4170499,00.html>

53 ר' פירוט המהלכים בבג"ץ 7891/07, שלום עכשיו נ' שר הבטחון ואח', החלטה מ-18.11.13.

54 בג"ץ 7891/07, שלום עכשיו נ' שר הבטחון ואח', "הודעה מעדכנת מטעם המשיבים 1-2", 18.5.14, ס' 7-14.

החומות השקופות של הכיבוש

הנראים בתיעוד הווידאו מסתובבים באדמות הכפר ובכביש המוביל אליו - ובין תושבי הכפר ולכן הדברים לא הגיעו לידי עימות. ואולם הפגנת הנוכחות של המתנחלים פוגעת בתחושת הביטחון של התושבים וגורמת להם לפחד מלהגיע לכל חלק של אדמותיהם הנמצא בקו הראייה של ההתנחלויות המקיפות אותן.

מאז אמצע מאי 2014 תיעד בצלם כמה מקרים שבהם ירדו מתנחלים מגבעת אסף בימי שישי ונכנסו לתוך הכפר במהלך התפילה במסגד א-נור. המסגד שוכן על הכביש הישן, שבהמשכו הוקם המאחז. בזמן התפילה נמצאים רוב הגברים בכפר בתוך המסגד, בעוד הנשים נשארות בבתיהן. בכמה מקרים התפתחו עימותים בין המתנחלים ובין צעירים מהכפר. כך אירע למשל ב-14.6.14, בסביבות השעה 13:00, אז נכנסו לכפר כעשרים מתנחלים רעולי פנים שהגיעו מכיוון גבעת אסף. במשך כחצי שעה התעמתו מתנחלים וצעירים מהכפר, כשהם מיידיים אלה על אלה אבנים ומציבים מכשולים על הכביש. העימות הסתיים כשהגיע למקום סיור צבאי והן התושבים והן המתנחלים ברחו מהמקום. איש לא נפגע בעימות.

מתנחלים מיידיים אבנים לאחר שנכנסו לכפר ביום ו', 14.6.14. מתוך צילומי הוידאו של משפחת מועטאן.

תושבי הכפר חוששים להגיע גם אל אדמותיהם הסמוכות למאחז מגרון, שבו קיימת עדיין נוכחות קבועה של מתנחלים על אף שתושביו הועברו בספטמבר 2012 להתנחלות גבעת היקב. בסביבות מאחז זה אירעו תקיפות חוזרות ונשנות של פלסטינים בידי מתנחלים, ותושבי בורקה רואים בו איום משמעותי על ביטחונם. מאז תחילת 2011 תיעד בצלם 12 מקרים של אלימות מתנחלים באזור זה, רובם כלפי תושבי הכפר הסמוך, מיח'מאס. מקרים אלה עוררו

פחד רב בקרב תושבי הכפרים הקרובים וגרמו להם להדיר את רגליהם מהאזור כולו. סך הכל, התושבים נמנעים מלגשת לכ-1,280 דונם של אדמות שבבעלותם, הנמצאות סמוך להתנחלויות מגרון, כוכב יעקב, וגבעת היקב. זאת, בנוסף לכ-947 דונם שהגישה אליהם נמנעת באופן רשמי או שנמצאים מעבר לכבישי הגישה להתנחלויות.

כך תיאר סאלם מועטאן, תושב בורקה בן 100, את חששו להגיע לאדמותיו הסמוכות להתנחלויות כוכב יעקב ומגרון:

חלקה אחרת של עשרה דונם בערך נמצאת בין הכפר שלנו לבין כוכב יעקב, ממש ליד הגדר של ההתנחלות. לא הגעתי אליה כבר עשרים שנה בגלל שהמתנחלים מגרשים אותנו בכל פעם שאנו מגיעים לשם. פעם אחת כשהלכתי לחרוש שם, מתנחל תקף את הפרד שלי עם אבן. הפרד הופתע וכמעט ברח. צעקתי אליו: "למה אתה עושה את זה? מה עשיתי לך? אנחנו בשלנו, עוזב אותנו". הוא ענה בערבית עילגת: "כדי שתעזבו את הקרקע, שלא תעבדו אותה וכדי שהיא תיהרס. זו לא הקרקע שלכם, זו הקרקע שלנו". היה שם מישהו, כנראה המאבטח של ההתנחלות, שהגיע והרחיק אותנו מאתנו, אחרת הוא היה תוקף אותנו. מאז לא חזרנו לקרקע הזאת ולא עיבדנו אותה. אני לא יודע מה עלה בגורלה.⁵⁵

מוחמד מועטאן, בן 32, סיפר על החשש להגיע לאדמותיו הגובלות בגדר של מגרון ובגבעת אסף:

יש לנו למשל חלקה בשטח של חמישה דונם שנמצאת במרחק של עשרים מטר בלבד ממערב לגדר של ההתנחלות מגרון. המשפחה שלי עיבדה את הקרקע הזאת והיא הניבה חיטה ושעורה וסיפקה לנו את הצרכים הבסיסיים. מאז הקמת ההתנחלות בשנת 2002 אף אחד מאתנו לא מעז להגיע לאזור הזה בגלל התוקפנות של המתנחלים.

יש לי עוד חלקה בשטח של חמישה-שישה דונם. היא נמצאת בצומת גבעת אסף וכביש 60. אני זוכר שלפני עשרים שנה נטענו באדמה הזאת יותר ממאתיים עצי זית והעברנו לשם מים במכלים. החפירות ועבודות הגריפה שהישראלים עשו שם כדי לסלול דרכים הרסו לנו את הקרקע, וכל העצים חוץ משבעה נגרפו ומתו. המשכנו להגיע לשם תקופה מסוימת כדי למסוק את שבעת העצים אבל בארבע השנים האחרונות מתנחלי גבעת אסף מתגרים בחקלאים באזור הזה, תוקפים ומגרשים אותם ולכן כבר אי אפשר להגיע לקרקע. גם אני מפחד להגיע בגלל המתנחלים ולא הגעתי לקרקע הזאת כבר ארבע שנים.⁵⁶

עלאא' מועטאן, סטודנט בן 20, סיפר לבצלם:

לאבא שלי ולדודים שלי יש מטע בשטח של שלושה דונם קרוב לכביש 60, ממזרח למאחז גבעת אסף. אנחנו מגיעים לשם רק בעונת המסיק, כך שהעצים

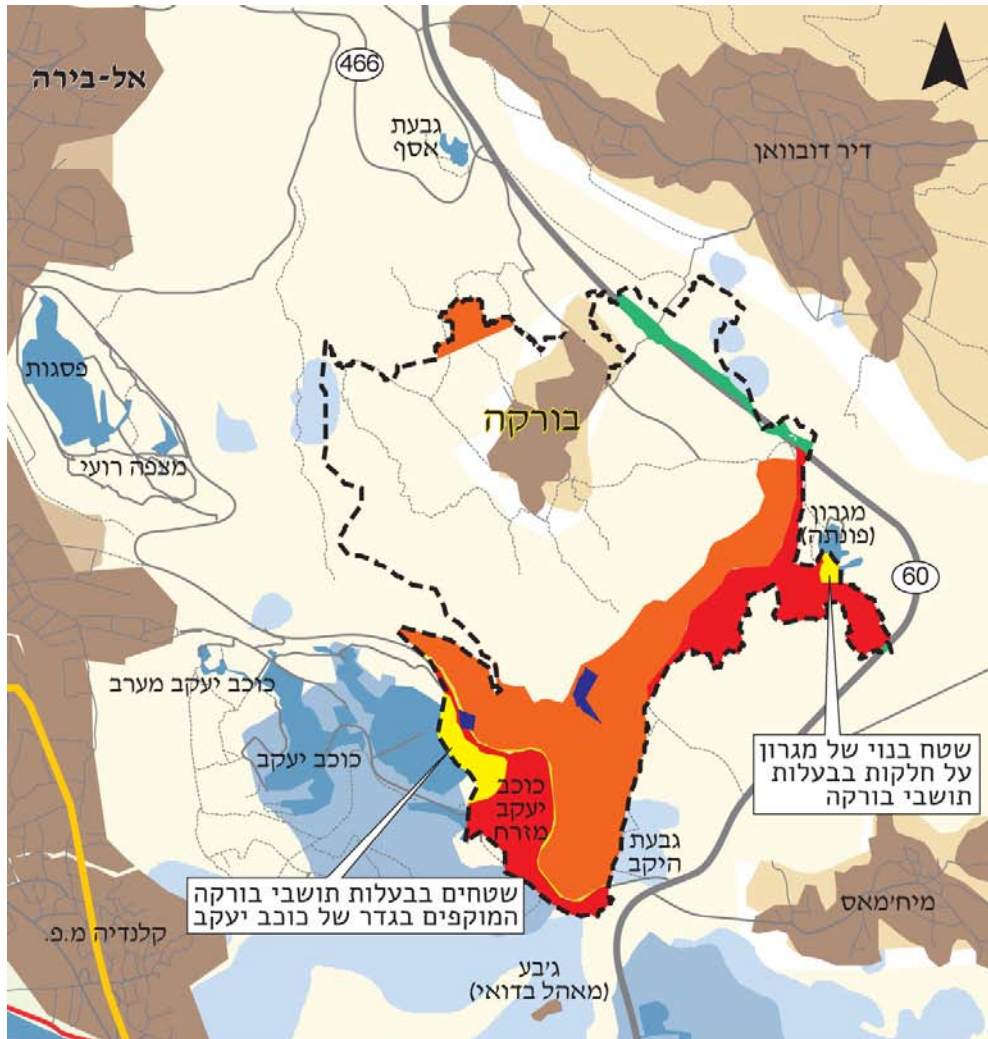
55 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-21.1.14.

56 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-11.2.14.

אינם מטופלים כראוי, ומוסקים את הזיתים רק כשמתנחלים לא רואים אותנו. גם כשאנחנו מצליחים למסוק את העצים, אנחנו מפיקים מהם רק 15-20 ליטרים של שמן זית לכל המשפחה, שזקוקה ל-40-50 ליטרים של שמן בשנה. לכן אנחנו נאלצים לקנות שמן וזה עוד נטל כלכלי. אם הייתה לנו גישה לאדמות שלנו, המצב היה יכול להיות אחרת, ואני בטוח שהחיים שלנו היו טובים יותר.⁵⁷

57 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-14.1.14.

מפה 2 מניעת גישה לקרקעות

The roads and Israeli cities polygons data © OpenStreetMap contributors, CC-BY-SA

5. מצוקת הדיור

בשנת 1990 אישר המנהל האזרחי עבור הכפר תוכנית מתאר ששטחה 252 דונם. לטענת המנהל האזרחי התוכנית מאפשרת קיבולת של 3,360 תושבים, יותר ממספר האנשים החיים כיום בבורקה. תוכנית זו הוכנה במסגרת כ-400 תוכניות מתאר שהכין המנהל בשנות ה-80 ובשנות ה-90 המוקדמות עבור כפרים פלסטיניים בגדה. בניגוד לתוכניות המתאר המוכנות עבור יישובים בתוך ישראל ועבור התנחלויות, אלה לא נועדו לאפשר תכנון מקיף שישרת את צורכי התושבים. מטרתן המוצהרת הייתה להגביל את השטח שעליו רשאים הפלסטינים לבנות, ולכן הן נקראו "תוכניות תיחום": הן הוגבלו לתחומי השטח הכפר-בנוי ולא אפשרו הרחבה ופיתוח; הן היו סכמטיות מאוד, עם רמת פירוט נמוכה וללא תכנון של שטחים ציבוריים; והן תוכננו לפי צפיפות יחידות דיור עירונית ולא כפרית - עד 10 יחידות דיור לדונם.⁵⁸

במסגרת הסכמי אוסלו הוגדר שטח של 522 דונם, הכפול משטחה של תוכנית המתאר של הכפר, כשטח B. שטח זה כלל את השטח הבנוי של הכפר וחלק מאדמותיו החקלאיות. כשני דונמים הכלולים בתוכנית המתאר שהכין המנהל האזרחי הוגדרו כשטח C. ב-1997 היו בכפר 11 מבנים מחוץ לתוכנית המתאר ובשטח C; כיום מגיע מספרם לכ-30. עד אפריל 2013 הוציא המנהל שלושה צווי הריסה עבור מבני מגורים.⁵⁹

בדצמבר 2013 אישרה הרשות הפלסטינית תוכנית מתאר חדשה שהכינה מועצת הכפר. זו כוללת תכנון מפורט של מבני מגורים, מבני ציבור ודרכים - כמעט ללא שטחים ירוקים - כל אלו במגבלות השטח המצומצם שעמד לרשות המתכננים ובהתאם לתנאים הקיימים בכפר. התוכנית אמנם מייעדת שטחים בתוך הכפר למגורים, אולם כיום אזור זה נטוע ברובו בעצי פרי ובגידולים חקלאיים אחרים. מעבר לכך, השטח נמצא בבעלות פרטית ואינו זמין לבנייה עבור מי שאינם בעלי הקרקע. מכירת קרקעות בין המשפחות בכפר אינה נהוגה - וגם במקרים שבהם הבעלים מוכנים למכור, מחיר האדמות בשטח הכלול בתוכנית המתאר גבוה ועומד על כחצי מיליון ש"ח לדונם. ישנן משפחות המסדירות ביניהן חילופי שטחים, אולם הדבר נדיר, ונעשה בדרך כלל רק כטובה לבן משפחה.

בעיה נוספת הנוגעת לתוכנית המתאר החדשה היא שלרשות הפלסטינית אין סמכות תכנון בשטח C. לפי המפות שבידי הרשות, התוכנית החדשה נמצאת כולה בשטח B, מלבד 34 דונם בקצה הדרומי-מערבי של הכפר הנמצאים בשטח C. ואולם בבורקה, כמו במקומות רבים אחרים בגדה, קווי הגבול בין שטחי A, B ו-C המסומנים במפות שבידי הרשות הפלסטינית שונים בכמה עשרות מטרים ממיקומם במפות שבידי המנהל האזרחי, שהן המפות הנחשבות למחייבות מבחינתו בכל

58 להרחבה ר' בצלם, הורסים שלום: מדיניות ההריסה ההמונית של בתי פלסטינים בגדה המערבית, ספטמבר 1997, http://www.btselem.org/sites/default/files2/dp_myd_sptmbr_1997_hvrsym_shlvm.pdf

59 הצווים מצויינים בשכבת ב"ח שנשלחה לארגון "במקום" מהמנהל האזרחי במענה לפניית חופש המידע, על צווי הריסה בין השנים 1988-2013 (עד אפריל 2013).

הנוגע לאכיפת חוקי הבנייה. במקרה זה, לפי המפות שבידי המנהל האזרחי חורגת תוכנית המתאר של הכפר לתוך שטח C ב-68 דונם.

לאחר אישור תוכנית המתאר החלה מועצת הכפר לאשר בנייה באזורים שנכללים בה. ואולם במהלך פברואר 2014 מסר המנהל האזרחי לארבע משפחות בכפר צווי הריסה לבתים - שלושה מהם בנויים ואחד בתהליכי בנייה - שנבנו על פי תוכנית המתאר החדשה. בעלי הבתים, שסברו כי בתיהם נמצאים בשטח B, מצויים כיום בהליכי ערעור על הצווים מול המנהל האזרחי.⁶⁰

מצוקת הדיור בכפר תוארה בעשרות עדויות שגבה בצלם. על פי הסקר שנערך עבור בצלם ב-255 יחידות דיור בבורקה, כמחצית היחידות הן בגודל של 130 מ"ר או פחות, ובכ-45% מהמשפחות יש שבע נפשות או יותר. לכמחצית מהמשפחות יש קרקעות בבעלותן, אך הן מצויות בשטח C שבו אוסר המנהל על הפלסטינים לבנות באופן כמעט גורף, בלי קשר לשאלת הבעלות על הקרקע.⁶¹

מוחמד מועטאן, תושב הכפר העוסק במסחר, סיפר כך לבצלם:

אני, שלושת האחים שלי וההורים שלי גרים במבנה קטן של שתי קומות. נאלצנו לבנות את הקומה השנייה על גבי מבנה ישן שאבא בנה על חלקת קרקע קטנה בשטח 250 מ"ר במרכז הכפר. אין לנו אפשרות לבנות במקום אחר, למרות שיש לנו הרבה קרקעות בכפר, כי כולן נמצאות מחוץ לתוכנית המתאר או באזור C, שישראל לא מאפשרת לבנות בו. לכן אנחנו חיים כמו סרדינים, אחד מעל השני. זה נכון לא רק לגבי המשפחה שלי אלא לגבי כל תושבי הכפר. אין מסביב לבית מגרש שהילדים יכולים לשחק בו. אין גינה ואין פרח או צמח. רואים רק בלוקים בנויים והנוף פשוט מדכא את החיים.⁶²

מדיניות המנהל האזרחי, שבמסגרתה נאסר על תושבי הכפר לבנות על קרקעות השייכות להם שהוגדרו כשטח C, פוגעת גם באפשרות לבנות מבני ציבור לטובת התושבים. מועצת הכפר מעוניינת לבנות בית ספר נוסף בשל מצבם הירוד של חלק ממבני בתי הספר בכפר, אולם לטענתה אין שטח מתאים בתוך תוכנית המתאר. המועצה אף הציעה תוכנית לבניית פארק ומתקני ספורט בשטח C, אולם חבריה אינם יודעים האם היא תאושר במנהל האזרחי. חסן מועטאן, יו"ר מועדון הצעירים של הכפר סיפר לבצלם:

כרגע אין מקום קבוע למועדון, אבל יש תוכנית שהוצעה בשיתוף עם המועצה של הכפר לבנות את המועדון ולהקים מגרש ספורט, באזור שבו מתוכנן גן ציבורי גדול. מועצת הכפר הגישה לרשות הפלסטינית בקשה להיתר בניית גן ציבורי והפרויקט אושר. הגן הציבורי אמור להיות על קרקע שמשקיפה על הכפר, בשטח של 28 דונמים, באזור C. הפרויקט ממומן על ידי הווקף, אבל הוא הוקפא מאז שנת 2011

60 נמסר מעו"ד בסאם כראג'ה, המטפל בערעורים מטעם מרכז אלקודס לזכויות האדם, בשיחה עם בצלם ב-14.5.11.

61 ר' בצלם, כבתוך שלה: מדיניות ישראל בשטח C של הגדה המערבית, יוני 2013, http://www.btselem.org/download/201306_area_c_report_heb.pdf.

62 העדות נגבתה על ידי איאד חאדא ב-11.2.14.

בגלל בעיות כלכליות. אנחנו גם לא יודעים האם ישראל תמנע מאתנו להקים אותו שם או לא משום שמדובר בשטח C.⁶³

הרחוב הראשי בבורקה. צילום: אסנת סקובלינסקי, 30.3.14.

63 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-5.2.14.

6. מחסור במים ושירותים מוניציפאליים לקויים

לפי נתוני הלמ"ס הפלסטיני, 96.3% מהבתים בכפר מחוברים לרשת המים הציבורית.⁶⁴ עד שחובר הכפר לרשת בשנת 1978,⁶⁵ נהגו התושבים להביא מים מנביעות שבהרים סביב הכפר.

המים בבורקה מגיעים מבארות עין סאמיה שבאזור כפר מאלכ, ממזרח לרמאללה. בארות אלה מספקות את המים לכל כפרי האזור, שבהם גרים כ-50,000 בני אדם.⁶⁶ הספק השאיבה בארבע הבארות הפעילות בעין סאמיה הוא כ-4,000 מ"ק ליום, וללא כל פחת אמורה אספקת המים באזור לעמוד על כ-80 ליטר לנפש ליום. לשם השוואה, צריכת המים הממוצעת בישראל, כולל ההתנחלויות, עומדת על 183 ליטר לנפש ליום בממוצע.⁶⁷

תושבי הגדה המערבית כולה סובלים ממצוקת מים חמורה, שכן הפלסטינים מופלים לרעה בכמויות המים המוקצות להם. נוסף על כך, התשתית בגדה המערבית מיושנת ולקויה וחלק מהמים אובדים בדרך. שיקום התשתיות תלוי בהסכמה של ישראל לביצוע תיקונים בשטח C, הסכמה שכמעט שאינה ניתנת. לפני ביצוע תיקון בשטח C יש צורך לקבל אישור ישראלי בוועדת המים המשותפת ולאחר מכן לקבל היתרים מטעם המנהל האזרחי. ואולם ישראל מקשה על השגת אישורים אלה ומתנה אותם לא פעם בהסכמה פלסטינית לאישור פרויקטים בהתנחלויות, הסכמה שהפלסטינים מסרבים לתת.⁶⁸

כמו בכל הגדה המערבית, בשל מחסור במים, במיוחד בחודשי הקיץ (מאי-ספטמבר), גם באזור בורקה מסופקים המים לכפרים השונים לסירוגין, על מנת שלחץ המים יהיה גבוה מספיק כדי שהזרם יגיע לכל בתי הכפר. בקיץ 2013 היתה תדירות אספקת המים באזור נמוכה במיוחד בשל תקלה בת יותר מחודשיים באחת הבארות בעין סאמיה, ומים זורמים היו זמינים רק פעם או פעמיים בחודש.⁶⁹ מאז מאי 2014 אספקת המים בכפר נמשכת יומיים

64 סקר הלמ"ס הפלסטיני ל-2007, עמ' 92, http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_PCBS/Downloads/book1520.pdf.

The Applied Research Institute – Jerusalem, *Burqa Village Profile*, 2012, p. 14

66 הנתונים על אספקת המים לבורקה ולכפרים בסביבתה נמסרו בצלם על ידי וליד הודלי, קצין פניות הציבור של מיזם המים בירושלים במחוז רמאללה ואלבירה, בפגישה ב-6.3.14; חישוב מספר התושבים לפי סקר הלמ"ס הפלסטיני ל-2007 (ר' לעיל ה"ש 64).

67 לנתונים אודות הפער בצריכה בין ישראלים לפלסטינים ר' בצלם, "אפלייה באספקת מים", http://www.btselem.org/hebrew/water/discrimination_in_water_supply.

68 למידע אודות מצוקת המים בגדה ר' בצלם, "רקע על מצוקת המים", <http://www.btselem.org/hebrew/water>.

69 הנתונים על אספקת המים לבורקה ולכפרים בסביבתה נמסרו בצלם על ידי וליד הודלי, קצין פניות הציבור של מיזם המים בירושלים במחוז רמאללה ואל-בירה, בפגישה ב-6.3.14.

רצופים בשבוע בלבד. כפי שנהוג בכל רחבי הגדה, התושבים מתקינים מכל מים על גג בתיהם וממלאים אותו בשעה שיש מים זורמים.

נוסף על האספקה מרשת המים, לכ-70% מהבתים בבורקה ישנו בור מים בבית. בהנחה שבורות אלה התמלאו במהלך עונת הגשמים, ולפי חישוב גודלם על סמך דיווחי התושבים, מדובר בתוספת של כ-9,300 מ"ק מים לא מטופלים, שהם כ-10.5 ליטר נוספים לנפש ליום. מים אלה יכולים לשמש לצורכי ניקיון, אך התושבים אינם משתמשים בהם לשתיה. בפועל, ובעיקר בשנים שחונות, בורות המים אינם מספקים את מלוא כמות המים האפשרית.

על פי הנתונים של מיזם המים המשרת את תושבי מחוז רמאללה, אספקת המים בפועל לכפר בורקה מהמערכת הציבורית בשנת 2012 הייתה 49.6 ליטר לנפש ליום, בשנת 2013 הייתה 49 ליטר לנפש ליום, ובמחצית הראשונה של שנת 2014 הייתה 53.2 ליטר לנפש ליום.⁷⁰ רמת הפחת במחוז רמאללה היא 25%,⁷¹ כך שכמות המים שהגיעה בפועל לבתי התושבים נמוכה אף יותר. ארגון הבריאות העולמי קבע רף של 50 ליטר לנפש ליום לצריכה ביתית ככמות המים המינימלית המבטיחה את צורכי המחייה וההיגיינה הבסיסיים, ו-100 ליטר ליום ככמות המים האופטימלית להבטחת כלל הצרכים.⁷² בהתחשב בפחת, ממוצע הצריכה לנפש בבורקה (גם בתוספת המים שהצטברו בבורות) נושק לרף המינימלי ובחלק מהשנים אף נמוך ממנו.

המחסור במים, במיוחד בחודשי הקיץ, גורם לתושבים מצוקה קשה. כך סיפר לבצלם ראיד נוואבית, העובד באיסוף אשפה:

בשנים האחרונות יש הפסקות מים במשך כל הקיץ. המים זורמים לנו בברז פעם או פעמיים כל 20 ימים, ובימים שאין מים זורמים, אנחנו לא מתרחצים ולא מכבסים בגדים. אין לנו ברירה אלא לבקש מים מהשכנים או לקנות. לצערי אני לא יכול לקנות מים כי המשכורת שלי מספיקה בקושי לאוכל, אז אנחנו פשוט מקבצים מים לשתיה.⁷³

גם פהמי מועטאן סיפר על מצוקה בהיעדר אפשרות להתרחץ כראוי:

יש מחסור במים או ניתוקים בעיקר בעונת הקיץ, ולעתים הניתוק נמשך שבועיים. בגלל הצאן חפרתי בור בחווה שבו אגרתי מים, אבל בבית עדיין יש מחסור כי שם לא חפרתי בור אגירה. לפעמים אנחנו נאלצים לקנות מכלי מים בעלויות כפולות. התנאים הקשים הביאו אותנו לחסוך במים, ובמקום להתרחץ

70 הנתונים לשנת 2013 נשלחו לבצלם בדואר אלקטרוני מווליד הודלי, קצין פניות הציבור של מיזם המים בירושלים במחוז רמאללה ואל-בירה, 14.3.16. הנתונים לשנים 2012-2014 נשלחו למועצת הכפר בורקה ב-14.7.14 ממנכ"ל מיזם המים בירושלים במחוז רמאללה ואל-בירה. החישובים מבוססים על מספר התושבים בכל שנה בהתאם לתחזיות הלמ"ס, ר' לעיל ה"ש 7. שנת 2012 הייתה בת 366 ימים.

71 'ר' 71 Palestinian Water Authority, *Annual Status Report on Water Resources, Water Supply, and Wastewater in the Occupied State of Palestine – 2011*, p. 38.

72 'ר' 3 World Health Organization, *Domestic Water Quantity, Service Level and Health*, 2003, p. 3.

73 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-14.1.11.

מדי יום אנו מתרחצים אחת לשבוע או מדי עשרה ימים וסובלים מריח רע ומלכלוך.⁷⁴

בשל המחסור במים בקיץ, נאלצים התושבים שאין ברשותם בור לאגירת מים בבית לקנות מכלי מים. כך סיפר חוסיין מועטאן:

אנחנו מנותקים ממים כמה פעמים בשבוע או אפילו למשך שבועיים שלמים. זה קורה במיוחד באזורים הגבוהים כמו המקום שבו אני גר (אל-חארה אל-פוקא). יש לי בור שאני אוגר בו מים, אבל לפעמים בקיץ המים האלה לא מספיקים ואני נאלץ לקנות. מכלית מים של ארבעה קוב עולה כמאה שקלים, וזו עלות נוספת שרק מכבידה עלינו ומוסיפה על תנאי החיים הקשים.

בהרבה מקרים אנחנו נכנסים למשטר חיסכון במים ומשתמשים במי שטיפה לשירותים או להשקיית עצים. לפני התפילה אני לא מתרחץ ישירות מהברז כדי לא לצרוך יותר מדי מים. אני מעדיף להשתמש בכד ודלי כדי להשתמש אחר כך במים להשקיה או למלא את הניאגרה. בעבר נטעתי עצים וצמחים וירקות בחצר הבית. היו לי גם חמש-שש כבשים שסיפקו לנו חלב, והכנו ממנו לבן וגבינה במקום לקנות את המוצרים האלה מהשווקים. אבל בגלל המחסור במים ושטחי המרעה המוגבלים נאלצתי למכור אותן והפסקתי גם לגדל את הגידולים.⁷⁵

ביו

בורקה אינו מחובר כלל לרשת ביו. השפכים נאגרים בבורות ספיגה, ומשם הם נשאבים באמצעות מכליות מיוחדות. 15 משפחות בכפר, כ-6% מהתושבים, דיווחו בסקר שהן אינן שואבות את הביוב מבורות הספיגה. שאר התושבים מזמינים מכליות לשאיבת הבורות. כ-70% מהתושבים דיווחו שהם מוציאים על שאיבת הביוב עד 200 ש"ח לחודש. השפכים הנשאבים מושלכים מהמכליות בוואדיות הסמוכות לכפר, בלי שהם עוברים טיפול כלשהו בבורות הספיגה או לאחר ההשלכה.

בורקה אינו שונה מכפרים אחרים בגדה המערבית, שכמעט בכולם אין טיפול ראוי בשפכים.⁷⁶ הסיבה לכך נעוצה, בין השאר, בכך שגם כאן נדרש אישור ישראלי: כל רשת ביו חייבת לעבור בשטח C, ובשטחי A ו-B אין כמעט מקום לבניית מתקן לטיהור שפכים.

74 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-15.1.14.

75 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-21.1.14.

76 ר' לדוגמה בצלם, שפכים ללא גבולות: הזנחת הטיפול בשפכי הגדה המערבית, יוני 2009, http://btselem.org/sites/default/files2/200906_foul_play_heb.pdf

מיכלית לפינוי ביוב בכפר בורקה. צילום: שרון עזרן, 6.3.14.

פינוי האשפה

פינוי האשפה בכפר נעשה באחריות המועצה המקומית הנבחרת, על ידי קבלן המועסק על ידה. עד שהוחל בהסדר זה, נערמה הפסולת בכפר או נזרקה עצמאית בידי התושבים לוואדי שבקרבתו. פעמיים בשבוע, בימים שלישי ושבתי, מגיעה לכפר משאית איסוף זבל ובה שני פועלים. אין בשטח הכפר הנמצא בשטח B מקום לפינוי אשפה, ואת הפסולת מפנים מזה כעשרים שנה לאתר הנמצא כקילומטר וחצי מדרום-מזרח לכפר, על כשלושים דונם אדמות בשטח C אשר בעליהן תרמו כדי לסייע בבעיית הפסולת בכפר. המקום נמצא בשטח שבשליטה ישראלית ולמקום מגיעים, בתדירות לא קבועה, פקחים הדורשים להעביר את הפסולת לתוך הוואדי. זו המעורבות היחידה של ישראל בתחום זה, אך לתושבים אין כל פתרון אחר. אחד הפתרונות לדרישה הוא שריפת הפסולת באתר הפינוי. הפסולת במקום אינה מוטמנת על פי התקן והיא מייצרת מפגעי ריח ועשן ומושכת חרקים.

הדרך מהכפר לאתר שריפת הפסולת. צילום: אסנת סקובולינסקי, 30.3.14.

אתר שריפת הפסולת. צילום: שרית מיכאלי, 30.3.14.

7. מצב כלכלי קשה

המצב הכלכלי בבורקה קשה ורמת ההכנסה של תושבי הכפר נמוכה: מבין המשפחות בכפר שבהן חמש נפשות או יותר - כ-75% מהמשפחות בכפר - לפחות חצי מרוויחות את הסכום שנחשב בגדה לקו העוני העמוק (כ-1,800 ש"ח לחודש למשפחה בת חמש נפשות) או פחות מכך.⁷⁷ נכון לנתוני שנת 2010, 8.8% מתושבי הגדה המערבית חיו מתחת לקו העוני העמוק.⁷⁸ לפי הסקר שבוצע עבור בצלם כ-60% מתושבי בורקה שמעל גיל 18 (נשים וגברים) אינם עובדים ורק 6% מהם מחפשים עבודה. 21.3% עובדים, אך פחות מהמידה שבה היו רוצים. 57.3% מהעובדים מסרו כי הם מצויים במצב של אי וודאות כלשהי בנוגע למקום שבו יועסקו בשנה הבאה.

היעדר אפשרויות הפרנסה מקשה בעיקר על המבוגרים ועל הקשישים, מאחר שהפרשה לפנסיה או לתנאים סוציאליים אחרים כמעט שאינה קיימת במגזר הפרטי בגדה המערבית. בעוד במגזר הציבורי נהוגה הפרשה קבועה לפנסיה לכל העובדים על פי חוק - הרי שרק 21.3% מהשכירים הפלסטינים במגזר הפרטי בגדה המערבית נהנים כיום מהפרשות לקרן פנסיה. הרשות הפלסטינית מתכננת רפורמה החל משנת 2015, ולפיה יופרשו כספים לקרן פנסיה גם במגזר הפרטי.⁷⁹ בבורקה, שלושה גברים בלבד דיווחו על קבלת דמי פנסיה. לפיכך, המבוגרים תלויים בילדיהם למחייתם, כשגם הפרנסה של בני דור הביניים אינה מובטחת ויציבה. מצבם של מי שמאבדים את יכולת ההשתכרות בשל תאונת עבודה חמור במיוחד, שכן אין כלל כתובת לקבלת פיצויים - וללא יכולת השתכרות של אב המשפחה, מידרדר מצבה באופן מידי. נוסף על כך, אין אכיפה של תשלום על ימי מחלה וחופשה, או על כל היעדרות אחרת. המצב בבורקה קשור למצב הכלכלי הקשה בכל הגדה המערבית, אולם לסגירת הדרכים על ידי ישראל ולהרחקתם של התושבים מאדמותיהם ישנן השפעות ייחודיות לכפר, הבאות לידי ביטוי בצמצום האפשרויות להתקיים מחקלאות ובהארכה המשמעותית של הדרך מהכפר לעיר המחוז, רמאללה.

77 ר' הלמ"ס הפלסטיני, "העוני בשטחים הפלסטיניים: דו"ח הממצאים המרכזיים לשנים 2009-2010", http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_PCBS/Downloads/book1789.pdf, עמ' 27.

78 PCBS, "Press Release: Poverty in the Palestinian Territory, 2009-2010", ר' http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_pcbs/PressRelease/poor_E2010.pdf.

79 ר' לדוגמה International Labour Organization, "Palestinian Authority to Adopt Private Sector Social Security Scheme by 2015", http://www.ilo.org/beirut/media-centre/news/WCMS_231142/lang-en/index.htm

תעסוקת גברים

המפרנסים הראשיים במשפחות בבורקה, כמו בשאר הגדה המערבית, הם גברים.⁸⁰ כ-75% מהגברים בכפר עובדים בהיקף זה או אחר - 72% מהם במגזר הפרטי והשאר במגזר הציבורי. בקרב הגברים הבוגרים בבורקה, כ-35% עובדים כפועלים, כ-10% כפקידים, כ-15% עובדים במקצועות חופשיים, כ-13% עובדים כסוחרים וכ-3% כחקלאים.

נתוני היקף העבודה ושביעות הרצון ממנה משקפים את מצב התעסוקה העגום בכפר: 86% מהגברים בגילאי 23-47 עובדים, מתוכם כ-40% בלבד עובדים ברציפות ובמידה שבה היו רוצים. בגילאי 48-51 אחוז העובדים נמוך מעט יותר ומגיע ל-75%, אולם רק 50% מהם עובדים במידה שהיו רוצים. מעל גיל 52 יורדת רמת התעסוקה לכ-50% בלבד - שרק כרבע מהם עובדים ברציפות ובמידה שהם רוצים. הקושי לצאת מהכפר וקשיי הניידות של אנשים מבוגרים, יחד עם סוג העבודות שבהם מועסקים רוב התושבים, מספקים הסבר חלקי לעובדה שלמבוגרים קשה למצוא עבודה אף יותר מאשר לצעירים.

לפי סקרים של הלמ"ס הפלסטיני חלה בשנים האחרונות ירידה בכמות המועסקים בתוך בורקה: בשנת 1997 היו בכפר 39 מקומות תעסוקה במסגרת מוסדות פרטיים, ארגונים לא-ממשלתיים, מוסדות ממשלתיים, רשויות מקומיות וארגונים זרים.⁸¹ בשנת 2007 היו בכפר 40 מקומות תעסוקה, שבהם עבדו 76 בני אדם.⁸² נתוני הלמ"ס לשנת 2012 הצביעו על ירידה משמעותית ל-30 מקומות תעסוקה, שבהם הועסקו 49 בני אדם בלבד.⁸³

לפי עדויות התושבים שאינם מחפשים עבודה, הסיבה העיקרית לכך היא הדרך הארוכה לרמאללה - מרכז התעסוקה של האזור - ועלויות הנסיעה הגבוהות: 14-16 ש"ח עבור נסיעות ביום עבודה שבו הם צפויים להרוויח כ-50 ש"ח. תחושת הייאוש וחוסר התוחלת שבעבודה כזו חוזרות שוב ושוב בעדויות שנמסרו לבצלם. ראאיד נוואבית, תושב בורקה בן 38, תיאר לבצלם כיצד עבר מפרנסה מזדמנת ברמאללה לשיבה במשך ימים ארוכים בבית בשנות האינתיפאדה, ועד למצבו כיום:

סגירת הכביש הראשי הפרידה את הכפר שלנו מהאזורים שמסביב לו. הרבה סוחרים נטשו את הכפר והרבה עסקים הפסיקו להתקיים. גם עבודות הבנייה נפגעו בגלל סגירת הכביש, ואפשרויות התעסוקה הצטמצמו. מי שעבד ברמאללה הפסיק לעבוד ומי שחשב לעבוד ברמאללה הפסיק לחשוב על לעבוד שם בגלל עלות הנסיעה הגבוהה... זה פשוט לא משתלם לעבוד שם. אני עבדתי באתרי בנייה

80 ר' הלמ"ס הפלסטיני, דו"ח לרבעון ראשון 2013, <http://www.pcbs.gov.ps/site/512/default.aspx?tabID=512&lang=en&ItemID=790&mid=3172&wversion=Staging>.

81 הנתונים מתוך Palestinian Central Bureau of Statistics, *Census 1997: Census Final Results – Summary Ramallah Governorate*, Table 15 (Population, Housing, Buildings & Establishments). הסקר של שנת 1997 אינו מפרט את סוגי המוסדות הנכללים, אולם בסיכום של שנת 2004 למספר המוסדות הכולל ברשות הפלסטינית, המתבסס על סקרים של 1994 ו-2004 ועל הסקר המפורט לפי יישובים של 1997, מובא ההסבר לסוגי המוסדות. ר' Palestinian Central Bureau of Statistics, *Press Conference on the Initial Census Results: Establishment Census*, 2004, May 2005, p. 7. http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_pcbs/PressRelease/census_e.pdf

82 ר' סקר הלמ"ס הפלסטיני לשנת 2007, עמ' 108 (טבלה 15, ר' לעיל ה"ש 64).

83 ר' דו"ח הלמ"ס הפלסטיני על מוסדות לשנת 2012, http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_PCBS/Downloads/book1970.pdf, עמ' 200 (טבלה 32).

רק בבורקה או בכפר דיר דובוואן הסמוך אלינו. המצב הזה המשיך עד שנת 2011 ואז נאלצתי להתחיל לעבוד באיסוף פסולת ובעבודות ניקיון, למרות שחברתית זה מבייש ומשפיל אבל לא הייתה לי ברירה. אני מקבל משכורת חודשית של אלף ש"ח שלא מספיקה לי, אבל העבודה הזאת לפחות יציבה. אני גם לוקח הלוואות ומקבל סיוע מהאחים שלי, למרות שהמצב הכלכלי שלהם היום דומה למצב הכלכלי שלי. אנחנו בקושי יכולים לספק את הצרכים הבסיסיים, ורק מצליחים להתקיים.⁸⁴

הצעירים בבורקה משכילים יותר כיום (ר' פרק חינוך), אולם השכלה אינה ערובה לתעסוקה. בדומה למצב במקומות אחרים ברחבי הגדה, גם מי שמצליח להשלים לימודים אקדמיים מתקשה מאוד לרוב במציאת עבודה. לאחר גיל 30, אחוזי התעסוקה של הגברים עולים. אחד ההסברים לנתון זה הוא השינוי במצב המשפחתי - הצורך לפרנס משפחה מוציא את הגברים לעבודה גם בעבודות שלא תואמות את שאיפותיהם המקוריות.

תעסוקת נשים

רוב הנשים בכפר אינן מועסקות. מצב זה דומה למתרחש בשאר הגדה המערבית, שכן נהוג במשפחות פלסטיניות רבות שנשים נשואות, ודאי אימהות לילדים, אינן עובדות מחוץ לבית. לפי הסקר שערך בצלם, יותר מ-70% מהנשים בכפר כלל אינן מחפשות עבודה. אחוז ההשתתפות בכוח העבודה של נשים בגדה וברצועה הוא 17.1% בלבד.⁸⁵

בקרב הנשים הצעירות יותר ישנו ניסיון לשלב עבודה וחיי משפחה. הנשים בכפר רוכשות כיום השכלה גבוהה - כ-33% מהמשתתפות בסקר בין הגילאים 19-22 עדיין נמצאות במסגרת לימודים כלשהי. קרוב ל-30% מהנשים בגילאי 23-32 מחשיבות את עצמן כחלק מכוח העבודה (מחפשות עבודה או עובדות).

מספרן יורד ל-10.2% בקרב נשים שגילן 33-37, ועולה שוב ל-21.9% בקרב קבוצת הגיל 38-42 - ייתכן שבשל העובדה שילדיהן גדולים יותר וקל להן יותר לצאת לעבודה. מקרב הנשים העובדות, המהוות כ-11.5% מהנשים בכפר, 5.2% עובדות כפקידות ו-6.4% עובדות במקצועות חופשיים.

שלוש נקודות מרכזיות מקשות על השתלבותן של נשים בשוק העבודה בבורקה, הראשונה קשורה למציאות הייחודית לכפר, ואילו האחרות נוגעות לתעסוקת נשים בגדה המערבית ובעולם באופן כללי:

1. מצב הדרכים: מרחק הנסיעה מהכפר לרמאללה ועלותה מקשים יותר על נשים, שכן הדרך הארוכה מאריכה את יום העבודה ואת משך הזמן שהן שוהות במרוחק מהילדים, ויוצרת בעיה במקרה שבו הילדים חולים והן מוזעקות מהעבודה. כמו כן, הנסיעה בתחבורה ציבורית כדי

84 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-1.1.14.

85 ר' הלמ"ס הפלסטיני, דו"ח לרבעון ראשון 2013, <http://www.pcbs.gov.ps/site/512/default.aspx?tabID=512&lang=en&ItemID=790&mid=3172&wversion=Staging>.

- להגיע לעבודה בשעות שבהן מעט נשים נמצאות בדרכים, והחזרה בשעות שבהן אין בהכרח תחבורה ציבורית, מנוגדת לנורמות חברתיות, וכרוכה, עבור נשים, בחשש לביטחונן האישי.
2. העדר מסגרות חינוך לגיל הרך, המאלץ נשים עובדות למצוא פתרונות בעצמן. בדרך כלל, הן משאירות את ילדיהן עם קרובי משפחה.
3. קושי להשתלב חזרה בעולם העבודה לאחר היעדרות ממושכת, בדומה למתרחש בשאר העולם. הצורך להתפרנס מביא נשים להתפשר על סוג העבודה. לדוגמא, שתי הגננות בבורקה כלל אינן מוסמכות כגננות, והן בחרו בעבודתן בגלל הקרבה לבית ובשל האפשרות להביא את ילדיהן עמן לגן.
- הודא אבו אל-עז, מורה בבית הספר התיכון לבנות בבורקה, תיארה את נסיעותיה לעבודתה הקודמת, בכפר נייעלין, שאליה הייתה צריכה לצאת כל בוקר בשעה 06:00:

כשעליתי לאוטובוס הייתי הנוסעת היחידה בין גברים שהסתכלו עלי בצרות עין ובמבטים חוקרים: לאן בכלל את הולכת בשעה מוקדמת כזו? מה את הולכת לעשות? אני התעקשתי לעבוד בגלל שלא הלכתי ללמוד כדי להיות מובטלת ולשבת בבית. בעלי הבין את זה ועודד אותי לעבוד, למרות שבני משפחתי לא הסכימו עם זה כי לדעתם לנשים אסור לעבוד.⁸⁶

איאת עפאנה, תושבת הכפר בת 21, שסיימה לימודי תעודה במזכירות במכללה ברמאללה, סיפרה לבצלם כי מגבלות הדרכים מקשות עליה במציאת עבודה, שכן היו לה הצעות עבודה ברמאללה, אך בכולן נדרשה להישאר במשרד עד שעות הערב, כשכבר אין תחבורה ציבורית לכפר. בשל כך, למרות שהיא מעוניינת לעבוד, שהיא בעלת השכלה מתאימה ושקיבלה הצעות עבודה - היא יושבת מובטלת בביתה.

תהאני מועטאן, בעלת תואר ראשון בהנדסה אזרחית, שעבדה כמורה בכפר סילוואד, תיארה בפני בצלם את החלטתה להפסיק לעבוד ולהתמסר רק לילדים ולעבודות הבית:

בשנת 2004 ילדתי את הילד הראשון שלי ובאותה תקופה עבדתי כמורה בסילוואד. נאלצתי לקחת אותו לאימא שלי שתשמור עליו כי אין גנים בכפר או בכפרים סמוכים. בעלי הסיע אותי באותם ימים לעבודה. הדרך לרמאללה או סילוואד הייתה ארוכה ומסורבלת בגלל הסגרים שהצבא הישראלי הטיל... אני זוכרת שפעם אחת לא מצאנו כלי-רכב ונאלצנו לעלות על עגלת סוסים כדי לעבור את הדרך לעין יברוד שהייתה סגורה... זה היה קשה מאוד פיזית ונפשית וגם משפיל מאוד. באותו יום הגעתי הביתה בשעה 16:00 או 17:00 במקום בשעה 14:00 ואיחרתי מאוד לאסוף את התינוק שלי מהבית של אימא. אפילו לא הצלחתי להניק אותו בגלל הלחץ הנפשי. גם לא בישלתי וסמכתי על אימא שלי שתבשל בשבילנו באותו יום. היה קשה מאוד לשלב בין אילוצי העבודה והטיפול בתינוק. מעבר לזה, הייתי צריכה לעשות גם את עבודות הבית. זה באמת קשה. המציאות הזאת מנעה ממני לעשות את המטלות שלי כאישה בבית וגם פגעה בי חברתית כי לא הגעתי לאירועים

86 העדות נגבתה על ידי סלמא א-דיבעי ב-1.4.14.

ולביקורים חברתיים. בשלב מסוים אבא שלי חלה ואימא שלי כבר לא הייתה פנויה לטפל בתינוק כי היא טיפלה באבא. בסוף החלטתי לעזוב את העבודה ולהישאר עם הילדים בגלל קשיי התחבורה.⁸⁷

עבודה מהבית

המצב הכלכלי הקשה והיעדר אפשרויות תעסוקה הביאו את תושבי הכפר לחפש פתרונות חלופיים כדי להתפרנס. כך, כמות המכולות בכפר הלכה וגדלה במהלך השנים שמאז פרוץ האינתיפאדה, שכן אנשים שאיבדו את פרנסתם קיוו להשלימה באמצעות מכירת מצרכים. כיום יש בכפר כ-15 מכולות, שבחלקן היצע סחורה מצומצם ביותר.

מעבר לכך, הן הגברים והן הנשים בכפר ממשיכים לעסוק בעבודות מסורתיות התורמות לכלכלת הבית. רעיית צאן, חקלאות וחביצת גבינות בסדרי גודל קטנים לצריכה עצמית עדיין נפוצים בכפר, ובעונת מסיק הזיתים נרתמות המשפחות לעבודה משותפת. השמן נכבש בגת של הכפר, שעל הכביש המוביל לדיר דובואן. בשל הפגיעה בגישה לאדמות הכפר, כמויות השמן המופקות אינן מספיקות אפילו לצריכה עצמית - ומשפחות רבות נאלצות לקנות שמן נוסף.

רק שמונה גברים בכפר הגדירו את עצמם כחקלאים במקצועם, כלומר כמי שעובדים בחקלאות בלבד ומתפרנסים מההכנסות ממכירת תוצרתם. 3.2% מהמשפחות דיווחו כי להכנסות מחקלאות יש חלק בכלכלת הבית, ו-4.8% מהמשפחות מסרו כי הכנסות מגידול בעלי חיים הן חלק מכלכלת הבית. שאר העוסקים בחקלאות או בגידול בעלי חיים עושים זאת לצריכה עצמית בלבד; כלומר, יש להם חלק בתצרוכת משק הבית, אולם הם אינם מניבים הכנסה מעבר לכך.

נשות הכפר ממשיכות גם כיום לעסוק בעיסוקים מסורתיים על מנת לתרום לכלכלת הבית. הכפר ידוע בעבודות התפירה והרקמה הנמכרות ברמאללה ובסביבתה. ישנן צעירות או אימהות לילדים קטנים, העובדות בכך מעט ומקבלות כ-25-40 ש"ח עבור רקמה מכדור חוטים אחד: עבודה מדויקת וקשה שאורכת ארבע או חמש שעות. נשים אחרות מקדישות לכך זמן רב ומכניסות כמה מאות שקלים בחודש עבור משק הבית. ישנן גם נשים המנהלות עסק מול קונים ברמאללה ובכפרי הסביבה, מעסיקות נשים נוספות ומרוויחות סכומים גדולים יותר, המגיעים עד 2,000 ש"ח לחודש. עלות שמלה רקומה יכולה להגיע ל-5,000 ש"ח, אולם נדרשים חודשים ארוכים של עבודה לצורך הכנתה. חלק מהנשים העובדות ברקמה שומרות זאת בסוד. דמינה נוואבית, תושבת הכפר בת 50, המתפרנסת מרקמה יותר מעשרים שנה ומעסיקה כיום 15 עובדות, סיפרה לבצלם כי נאלצה לצמצם את מספר הכפרים שעמם היא סוחרת בשל הבעיות בדרכים, וכי היא כבר אינה מגיעה לבית חנינא ולא-ראם, מקומות שמהם היו לה בעבר כעשרים הזמנות קבועות בחודש. היא סיפרה על עבודת הנשים בכפר:

להערכתני כמאה נשים ונערות בכפר מתפרנסות מרקמה, אך השכר שהן מקבלות מהעבודה הקשה הזאת הוא נמוך מאוד ועומד על עשרים עד ארבעים ש"ח למוצר.

87 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-20.3.14.

רקמה נעשית בעבודת יד ודורשת דיוק רב. העובדת צריכה לשבת ארבע או חמש שעות רצופות, כדי לייצר קטע קטן של רקמה. אנחנו נאלצות לעבוד כי אחרת המצב יהיה יותר גרוע. אם לא היינו זקוקות לכסף הזה, לא היינו עובדות תמורת שכר נמוך כזה. עם זאת, רוב הנשים אוהבות לעבוד ברקמה, כי זה חלק מהמורשת שלנו והאמנות שלנו וכך אנחנו שומרות על המנהגים שלנו. השמלות האלה נשארות לעד, עוברות מאם לבת והופכות לחלק מהעבר ומהמורשת. ככל שהשמלה עתיקה יותר, כך הערך שלה עולה.⁸⁸

88 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-8.5.14.

8. מצוקת מערכת החינוך

הילדים בכפר לומדים בחמישה מוסדות חינוך מרכזיים: גן ילדים, שני בתי ספר יסודיים ושני בתי ספר תיכוניים.⁸⁹ אין בבורקה מסגרות לילדים מתחת לגיל ארבע, וילדים בגילאים אלה שאימהותיהם עובדות נמצאים בהשגחת קרובי משפחה.

גן הילדים

בבורקה ישנו גן ילדים אחד, אשר בדומה לרוב הגנים בגדה המערבית מצוי בניהול פרטי ובפיקוח משרד החינוך הפלסטיני.⁹⁰ בגן ישנן שתי כיתות, אחת לגיל ארבע ואחת לגיל חמש. הכיתות מעורבות לבנים ולבנות. בשנת הלימודים הנוכחית מונה כל קבוצה 22 ילדים. הלימודים בגני הילדים מתקיימים בשעות 08:00-12:00.

מתקני המשחקים בגן. צילום: אסנת סקובולינסקי, 30.3.14.

89 המידע על סמך עדות מנהל בית הספר התיכון לבנים בבורקה, מוחמד מועטאן. העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-5.2.14.

90 ר' Palestinian Central Bureau of Statistics, *Child Statistics Series (no. 15): Palestinian Children – Issues and Statistics, Annual Report, 2012*, p. 40, http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_PCBS/Downloads/book1863.pdf

לכל כיתה יש גנת אחת, אולם אף אחת מהן לא הוסמכה למקצוע זה: האחת למדה סיעוד והאחרת - מזכירות. שתייהן החלו לעבוד כגננות מכיוון שחיפשו עבודה קרובה לבית, שתאפשר להן לשלב בין עבודה לטיפול בילדיהן. הגננות נוהגות להביא עמן את ילדיהן, לפחות בחלק מהימים, גם אם הם צעירים מגיל ילדי הגן.

עלות הלימודים בגן הילדים היא 50 ש"ח לילד לחודש. בשל העלות, ישנן משפחות שאינן שולחות את ילדיהן לגן, או שהן מתחילות לשלוח אותם רק בסמסטר השני של גן חובה, לצורך ההכנה לכיתה א'. תקציב הגן מבוסס על תשלומי ההורים בלבד, כך שההכנסה החודשית של הגן עומדת על כ-2,000 ש"ח לחודש. סכום זה מכסה את משכורות הגננות (700 ש"ח לחודש) ותשלומים עבור חשמל, מים, חומרי ניקוי, ציוד ללימודים ומשחקים.

הגן הוקם ב-1978 בדירה במרתף בניין המועצה. יש בו שתי כיתות נפרדות, מרחב פנימי משותף שבו הותקנו השנה מתקני חצר שתרמה המועצה - וחצר חיצונית ובה מתקנים מיושנים, שחלקם שבורים. המבנה מוזנח: מסגרות החלונות שבורות, הצבע מתקלף, הריהוט מיושן וחלק מהכיסאות גבוהים מדי עבור הילדים. בבורקה, כפי שנהוג בגני הילדים ברשות הפלסטינית, הילדים מתחילים ללמוד קרוא וכתוב כבר בגן ויושבים ליד שולחנות; הכיתות צפופות מאוד ולחלק ממקומות הישיבה של הילדים לא ניתן להגיע בלי לטפס על השולחנות. חצר הגן מלוכלכת מאוד, ודיר של משפחה הגרה בסמיכות יוצר בה מפגע ריח. התקציב המצומצם של הגן אינו מאפשר רכישה של רהיטים חדשים או ביצוע פעולות אחזקה בסיסיות.

בתי הספר

בבורקה ישנם שני בתי ספר יסודיים לכיתות א'-ד', אחד לבנות ואחד לבנים, שבהם לומדים כ-270 ילדים. בבתי ספר אלה מלמדים 13 מורים, שרק אחת מהן היא תושבת הכפר. בית הספר לבנות נמצא בבניין מיושן שהוקם בשנת 1996 ומאז לא שופץ. בית הספר לבנים נמצא בתוך המסגד בכפר, שהותקף פעמיים בשנתיים האחרונות על ידי מתנחלים.

בכפר ישנם גם שני בתי ספר לכיתות ה'-יב', אחד לבנות ואחד לבנים. בשנת 2013 הגיע הכפר למקום הראשון במחוז רמאללה באחוז התלמידים שסיימו בהצלחה את בחינות התווג'יה של סוף כיתה י"ב: 88 מתוך 90 תלמידים, בנים ובנות, עברו את המבחנים בכל המקצועות. בית הספר לבנות, שבו לומדות כ-240 תלמידות, הוקם בשנת 2002 ובשנת 2010 עבר לבניין חדש. עד שנת 2002, לא היה חינוך על-יסודי לבנות הכפר, ובית הספר היסודי המשיך עד כיתה ו'. בבית הספר ישנן 18 מורות, שמונה מהן תושבות הכפר. עד שהוקם בית הספר לבנות, למדו כמחצית מבנות הכפר בכפרים הסמוכים והיתר נותרו ללא השכלה על-יסודית. כיום לומדות הבנות מחוץ לכפר במהלך התיכון במקרים נדירים בלבד.

בבית הספר התיכון לבנים לומדים כ-200 תלמידים, וכן 16 תלמידות הלומדות במגמה המדעית שלא קיימת בבית הספר לבנות. בית הספר הוקם ב-1996. מלמדים בו 18 מורים, שלושה מהם גרים בבורקה. התשתיות בבית הספר לקויות, ולמרות העובדה שזהו בית ספר עם התמחות מדעית, המעבדות וחדר המחשבים מיושנים והספרייה מצומצמת מאוד.

לפני שישראל סגרה את הדרכים המובילות לכפר בשנת 2000, נהגו רבים מבני הכפר ללמוד בבתי ספר בכפרים סמוכים, בעיקר אם ביקשו להתמחות בתחומים שאותם בית הספר לבנים

תלמידות תיכון שבות הביתה מבית הספר. צילום: אסנת סקובלינסקי, 30.3.14.

בבורקה אינו מציע. כיום מדובר בכ-30 תלמידים בלבד: תלמידים המבקשים להתמחות במדעי הרוח לומדים בכפר ביתין ואלו שמבקשים להתמחות בתעשייה לומדים בכפר דיר דובוואן. למרות קרבתם של כפרים אלה לבורקה, לעתים מתקשים התלמידים להגיע לבתי הספר בשל חסימות הדרכים, דבר המקשה עליהם בעיקר בתקופות המבחנים.

צוות המורים

בתי הספר בבורקה אינם נחשבים ליעד מבוקש עבור מורים, וברוב המקרים הם עובדים שם בהיעדר חלופה טובה יותר. הסיבה העיקרית לכך היא שהמורים המגיעים מחוץ לכפר - מרמאללה או מכפרי האזור - סובלים מסגירת הדרכים המובילות לכפר וממחסומי פתע, הגורמים להם לאחר לעבודה או לא להגיע אליה כלל; בינואר 2014, למשל, בשלושה ימים שונים הציב הצבא מחסום על הכביש המחבר בין בורקה לדיר דובוואן והמורים לא הצליחו להגיע לעבודה. המורים מספרים כי הם מגיעים לעבודה תשושים מתלאות הדרך ובסוף היום הם חוזרים לביתם עייפים ונעדרי רצון לפעילות חברתית.

ההיבט הכלכלי מהווה סיבה נוספת להיותו של הכפר מקום לא אטרקטיבי לעבודה: משרד החינוך הפלסטיני מקציב לכיסוי הוצאות הנסיעה של מורים הגרים מחוץ לבורקה 5 ש"ח ליום, לשני הכיוונים. העלות הריאלית של הנסיעה מרמאללה לבורקה הינה 7 ש"ח לכל כיוון בתחבורה הציבורית, שזמניה מתאימים ללוח הזמנים של המורים (הנסיעה בטרנזיט יקרה

5.2.14. חצר בית הספר התיכון לבנים בבורקה. צילום: נעמה באומגרטן-שרון, 2014.

יותר), והמורים צריכים לכסות מכיסם את ההפרש. בשנת לימודים שבה יש כ-180 ימי לימודים, סכום זה מגיע לכ-1600 ש"ח לפחות - כשני שלישי ממשכורת חודשית של מורה. מורה חיצוני שבוחר לעבור לגור בבורקה אינו זכאי לדמי נסיעות וצריך לשלם דמי שכירות, במקום לגור בחינם בכפרו שלו.

נוסף על כך, משרד החינוך הפלסטיני מנכה ממשכורת המורים תשלום של יום אחד על כל ארבעה איחורים, גם אם מדובר רק בדקות ספורות. רשמית, משרד החינוך אינו מתחשב בכך שהאיחור נגרם כתוצאה ממחסומים ומקשיי הדרך, אולם המנהלים משתדלים לקחת זאת בחשבון.

קשיים אלה מובילים את המורים, באופן טבעי, לעזוב את עבודתם בבתי הספר בכפר ברגע שהדבר מתאפשר להם, מה שגורם למערכת החינוך בבורקה לסבול מתחלופה גבוהה של צוות ההוראה וממורים בלתי מנוסים. מנהל בית הספר התיכון לבנים, למשל, מסר שמתוך צוות של 18 מורים, מתחלפים בכל שנה ארבעה או חמישה. המנהל הסביר כי ברגע שמורים צוברים ניסיון ומוניטין הם עוברים ללמד במקומות אחרים, אטרקטיביים יותר, ושאיילו צעירי הכפר שהוכשרו כמורים אינם מעוניינים להשתלב בעבודה בכפר. גם המנהל עצמו עבד מחוץ לכפר וחזר אליו רק לאחר תאונת דרכים שעבר. כך תיארה סגנית מנהל בית הספר היסודי לבנים, ג'נאן נח'לה, מציאות זו:

אני מלמדת בבית הספר בבורקה כבר חמש שנים. לא בחרתי ללמד בבורקה, משרד החינוך החליט להציב אותי כאן. קשיי התחבורה לכפר מאוד מייאשים אותי, ואני

מאוד רוצה לעבור לבית ספר קרוב יותר למקום המגורים שלי גם כדי להרגיש יותר בנוח וגם כדי להפחית את הלחץ הנפשי ואת בזבוז הזמן.⁹¹

רמת ההשכלה של תושבי בורקה

להקמת בתי ספר בתוך הכפר הייתה השפעה חיובית מאוד על רמת ההשכלה של תושבי בורקה, בעיקר עבור הנשים. נקודת הזמן שבה החלה מגמת השיפור בהשכלתן היא הקמת בית הספר התיכון לבנות בכפר בשנת 2002. בקרב הנשים מגיל 28 ומעלה - שכבר היו מבוגרות מכדי להתחיל ללמוד בבית ספר זה ויכלו להשלים את השכלתן בתוך הכפר רק עד כיתה ו' - כ-52% לא סיימו לימודים בתיכון. ככל שעולה הגיל יורדת רמת ההשכלה של הנשים, כאשר כמעט 40% מהנשים מעל גיל 52 מעולם לא למדו בבית הספר. לעומת זאת, בקרב נשים צעירות שלמדו לאחר הקמת התיכון בכפר, יותר מ-70% סיימו לימודי תיכון וחלקן המשיכו ללימודים מתקדמים.

כ-40% מהנשים ציינו כי הפסיקו את לימודיהן בשל סיבות חברתיות - חתונה, אימהות או היעדר תמיכה מהסביבה להמשך הלימודים. לכ-17% מהגברים בכפר יש השכלה יסודית בלבד, כ-32% השלימו רק חטיבת ביניים, וכ-18% נוספים לא השלימו את לימודי התיכון. כ-60% מהגברים ציינו כי הפסיקו את לימודיהם מסיבות כלכליות, בשל הצורך לצאת לעבוד.

עבד אל-קאדר מועטאן, מי שהיה ראש הכפר ויזם את בניית בית הספר התיכון לבנות בכפר, סיפר לבצלם על העבר הרחוק:

הקמתי עמותה פילנתרופית בשנת 1978 כדי לעזור לעניים, לנוקקים ולסטודנטים וכדי להיאבק ב באי ידיעת קרוא וכתוב בקרב נשים וגברים. בעמותה למדו יותר מ-200 בחורות ונשים. באותן שנים לא היו לנו בתי ספר לבנות, חוץ מבית ספר קטן או בעצם חדר אחד שהוקם בשנת 1969 והיתה בו רק כיתה א'. לאחר מכן הדברים התפתחו והלימודים הגיעו עד כיתה ו'. בנות למדו עד כיתה ו' ואז חזרו לעבוד בבית. לא הייתה לנו תרבות של לימודי נשים.⁹²

לפי נתוני הלמ"ס הפלסטיני, בשנת 2007 החזיקו 51 מתושבי הכפר - שהם כ-6% מהאוכלוסייה מעל גיל 20 בכפר⁹³ - בתארים מתקדמים (9 בעלי תעודה לא אקדמית, 39 בעלי תואר ראשון ושלושה בעלי תואר שני).⁹⁴ כיום, כרבע מהתושבים בגילאי 23-27 הם בוגרי תואר ראשון.

כ-30% מבני 19-23 הם סטודנטים, כאשר אחוז הנשים הלומדות במוסדות להשכלה גבוהה גבוה מעט יותר מאחוז הגברים. הם לומדים במכללות או באוניברסיטה ברמאללה, באוניברסיטת אל-קודס באבו דיס או באוניברסיטת א-נג'אח בשכם. מדובר בלימודים יקרים - שכר הלימוד עשוי להגיע עד 20,000 ש"ח לשנת לימודים, עלות הנסיעות עומדת על מאות שקלים בחודש וסטודנטים הלומדים באוניברסיטת א-נג'אח נדרשים לשלם גם עבור מעונות. סגן ראש מועצת הכפר סיפר

91 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-14.3.16.

92 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-14.2.16.

93 החישוב לפי טבלת חלוקת התושבים לקבוצות גיל בסקר הלמ"ס הפלסטיני ל-2007, עמ' 51 (ר' לעיל ה"ש 64).

94 סקר הלמ"ס הפלסטיני ל-2007, עמ' 67 (ר' לעיל ה"ש 64).

לבצלם כי בחמש השנים האחרונות עושה הכפר מאמץ לעודד השכלה גבוהה בקרב תושביו, למרות העלות הגבוהה של הלימודים והקושי למצוא עבודה אחריהם.

עלאא' מועטאן, סטודנט בן 20 למשפטים באוניברסיטת אבו-דיס, סיפר על המצב הקשה שלו ושל חבריו בשל היעדר אופק תעסוקה בתום הלימודים:

אני פוחד שהחלום שלי לסיים את הלימודים ולהיות עורך דין לא יתגשם. אנחנו צריכים להירשם עכשיו לסמסטר השני. ההרשמה מסתיימת בעוד כמה ימים, ב-18.1.14. עד עכשיו לא שילמתי את שכר הלימוד כי אין לי כסף, ואם לא אשלם אני אאלץ לדחות את הלימודים. אני חושב ללכת לעבוד ולחסוך כסף ואז לחזור ללימודים. אבל לא בטוח שאמצא עבודה כי כל הצעירים בגילי מובטלים. מי שעובד יש לו משפחה, בקושי יכול לפרנס אותה... המצב הזה מאוד מתסכל אותי ואת המשפחה שלי. בכלל הרבה אנשים מהכפר, ובמיוחד צעירים, מאוד מתוסכלים מהחיים. חלק מהצעירים שאני מכיר נאלצו לגנוב, חלק התמכרו לסמים ולמשקאות חריפים, וחלק הלכו לעבוד בישראל בלי היתר. זה מאוד מתסכל שצעיר בגיל שלי או יותר מבוגר ממני מובטל, בלי כסף ועתיד, ואפילו לא יכול לחשוב על חתונה או על הקמת משפחה.⁹⁵

95 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-14.1.14.

9. מחסור בשירותי בריאות

בבורקה ישנה מרפאה ממשלתית, אשר עברה באמצע מארס 2014 למשכנה החדש שהוקם במימון האיחוד האירופי במבנה של מסגד א-נור. במרפאה יש רופא אחד, הנמצא יומיים או שלושה בשבוע, משעות הבוקר ועד השעה 13:00. את המרפאה פוקדים בימי הקבלה של הרופא בין 40 ל-50 מטופלים ביום. ישנה גם אחות הנוכחת במרפאה בכל ימות השבוע ומספקת שירותים מצומצמים כמו בדיקות דם, חבישות, חיסונים ובדיקות התפתחות לתינוקות. שירותי המרפאה ניתנים בחינם עבור מי שיש לו ביטוח בריאות של הרשות הפלסטינית - בדרך כלל מבוגרים או חולים כרוניים. למי שאין ביטוח, עלות הביקור היא 10 ש"ח. למרפאה מגיע רופא נשים מטעם משרד הבריאות הפלסטיני בתדירות של פעם בשבוע לכל היותר, ובפועל כל שבועיים-שלושה. אין במרפאה מכשיר אולטרא-סאונד.

המעבר של המרפאה למשכנה החדש לא הביא לשינוי בשירותי הבריאות הניתנים לתושבי הכפר. התושבים נוסעים לרמאללה או לכפרים בסביבה כדי לקבל שירותים רפואיים שאינם ניתנים בכפר. בסילוואד, מרחק של כעשרים דקות נסיעה, ישנו מרכז לרפואה דחופה - וישנה תוכנית של הרשות הפלסטינית לבנות מרכז נוסף בדיר דובואן הסמוך לבורקה. בתי החולים הקרובים לכפר נמצאים ברמאללה, מרחק של כ-45 דקות נסיעה. העובדה שמחסום ה-DCO פתוח בשעות היום למקרי חירום רפואיים אינה רלוונטית לתושבים בשל החסימות הסוגרות את הדרך הראשית לרמאללה.

בית המרקחת הקרוב ביותר לכפר נמצא בדיר דובואן, שם, לטענת התושבים המחירים גבוהים יותר מברמאללה - שאליה הנסיעה ארוכה ויקרה. המרפאה בכפר מספקת אמנם תרופות בעלות סמלית של שלושה ש"ח לסובלים ממחלות כרוניות, אולם התרופות אינן זמינות באופן סדיר.

בכפר ישנה מרפאה פרטית לרפואת נשים, שבה עובדת רופאת נשים תושבת הכפר. במרפאה נגבים 30 ש"ח עבור כל מפגש, ומגיעות אליה אישה אחת או שתיים ביום, בדרך כלל נשים הרות. באוקטובר 2013 הוקמה בכפר מרפאה פרטית לרפואה כללית, בעלות של 20 ש"ח לביקור. לדברי הרופא, חסן א-סלמאן, הגיע למרפאה לכל היותר חולה אחד ביום, והיא נסגרה כעבור שלושה חודשים.⁹⁶ הוא סיפר כי לפחות שני רופאים לפניו ניסו לפתוח מרפאה פרטית בכפר, אך סגרו אותה תוך זמן קצר. על הפנייה של התושבים בכפר לטיפול רפואי סיפר ד"ר א-סלמאן כך:

גיליתי שהאנשים מוותרים על טיפולים שהם צריכים, כנראה בגלל העוני, למרות שדמי הבדיקה הראשונית נמוכים. שמת לי לב שאנשים הגיעו למרפאה שלי רק אחרי שהמזב החמיר, כשהמחלה כבר הייתה מפותחת. לדוגמה, הגיעה אלי אישה קשישה שסבלה משבץ ופגיעה בעורק ראשי. הפניתי אותה לבית החולים בדחופות ולקח לאמבולנס 30 דקות להגיע. היא לא האריכה ימים בבית החולים והלכה לעולמה אחרי שבוע. היה עוד מקרה של ילד בן 11 שהגיע אלי כשהוא סובל

96 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-14.1.18.

מסוכרת מתקדמת ומרמה גבוהה של חומצה בדם. הפניתי אותו לבית החולים והוא שהה במחלקה לטיפול נמרץ במשך שבוע וחיוו ניצלו. לצערי, אנשים מעדיפים לא להגיע לטיפול מוקדם וזה יכול לסכן את חייהם.⁹⁷

גם ד"ר פאדי מנאסרה, שמאז דצמבר 2012 מנהל בכפר מרפאת שיניים פרטית, מתאר מצב שבו התושבים מזניחים את בריאותם:

אני חושב שהאנשים באים לטיפול רק במקרים דחופים כמו עקירה בגלל שהם עניים. הם לא מגיעים לטיפולים יקרים כמו השתלת שיניים. הם מעדיפים שייגרם לשיניים שלהם נזק ולא להגיע כי הם לא יכולים לשלם עבור טיפולים מהסוג הזה. מצד שני, אנשים בכפר לא נוהגים לשמור על השיניים שלהם ולטפל בהן כשהבעיות מתחילות.⁹⁸

לפי הסקר שנערך עבור בצלם, 63% מהתושבים נוהגים לקבל טיפול רפואי בתוך הכפר, והשאר הולכים לרופאים מחוצה לו. בחלוקה לפי גיל ומגדר עולה כי גברים נוסעים על מנת לקבל טיפול רפואי מחוץ לכפר יותר מאשר נשים. ההפרש הגדול ביותר נמצא בקרב בני הגילאים 18-37, שם 25%-40% מהנשים נוסעות מחוץ לכפר על מנת לקבל טיפול רפואי לעומת 40%-60% מהגברים. בקרב אלה שמעל גיל 52, רק כ-29% מהתושבים, גברים ונשים, נוהגים לנסוע מחוץ לכפר לצורך טיפול רפואי.

בתשובה לשאלה באיזו מידה יכולים התושבים לגשת לטיפול רפואי כשהם זקוקים לו, השיבו כ-30% כי טיפול רפואי זמין עבורם בכל עת, כ-68% מהתושבים השיבו כי הם מסוגלים לגשת לטיפול לעתים, אך לא תמיד, ו-1.7% (שמונה מהמשיבים לסקר) אמרו כי אין הם יכולים כלל.

היבא יעקוב, תושבת דיר דובוואן העובדת כאחות במרפאה בבורקה מזה שמונה שנים, סיפרה לבצלם על שירותיה לנשים הפוקדות את המרפאה, שהם מעבר לפן הרפואי גרידא:

בכפר קטן כמו בורקה יש הרבה בעיות. הבעיה הגדולה ביותר היא הבעיה הכלכלית, שממנה נוצרות הרבה בעיות אחרות שקשורות לחברה. רוב הנשים שבאות למרפאה סובלות מבעיות שונות בגלל חוסר מודעות לבריאות, וזה מתבטא בהתמודדות שלהן עם הילדים שלהן כשיש להם חום גבוה למשל, או כשהילד סובל משלשול. אני עובדת במקצוע הומניטרי ואני צריכה להגיש לא רק עזרה רפואית, אלא כל עזרה אחרת שאני יכולה לספק, אפילו דרך ההקשבה לנשים בלבד.⁹⁹

97 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-18.1.14.

98 העדות נגבתה על ידי איאד חדאד ב-25.2.14.

99 העדות נגבתה על ידי סלמא א-דיבעי ב-30.3.14.

המרפאה בבורקה. צילום : שרית מיכאלי, 30.3.14.

מסקנות

דו"ח זה עוסק בכפר אחד קטן בגדה המערבית. כפר שרחובותיו נטושים ושהייאוש אחוז בתושביו: אנשים חסרי תקווה שחדלו מלחפש עבודה, חקלאים שוויתרו על האפשרות לעבד את אדמותיהם, ונוסעים המותשים מהדרך הארוכה לרמאללה, השוכנת אך קילומטרים ספורים מביתם. בורקה אינו מקום ייחודי, ומציאות דומה - הממחישה היטב את ההשפעות ההרסניות של הכיבוש - שוררת במקומות רבים אחרים בגדה המערבית.

השפעות הכיבוש ניכרות בכל רחבי הגדה, גם במקומות שבהם שולטת באופן רשמי הרשות הפלסטינית. תושבי בורקה חיים אמנם באזור B, אך למרות האשליה שנוצרה מהעברת הסמכויות לרשות הפלסטינית, ישראל היא עדיין הגורם המשפיע ביותר על חייהם.

הרשויות הישראליות אינן מכתיבות אמנם את תוכנית הלימודים בבתי הספר, ואינן משלמות את שכר הרופאים שמעסיקה הרשות. ואולם ישראל ממשיכה לשלוט באופן מלא בכל שטח C, המהווה כ-60% משטח הגדה. הכבישים הראשיים, רוב עתודות הקרקע לפיתוח ושטחים חקלאיים נרחבים - נותרו כמעט כולם בשטח זה. שטח C הוא שטח רציף המקיף עשרות איים מבודדים של שטחי A ו-B, דוגמת הכפר בורקה, שבהם גרים רוב התושבים הפלסטינים. לכן, כל החלטה של ישראל הנוגעת לשטח C מאפשרת לה להקפיא את מרקם החיים הפלסטיניים גם בשטחי A ו-B.

ככוח הכובש בגדה המערבית, מחויבת ישראל לדאוג לצורכי האוכלוסייה הפלסטינית. בפועל, מדיניותה של ישראל מעדיפה בראש ובראשונה את האינטרסים של המתנחלים ושל ההתנחלויות על פני טובתה של האוכלוסייה הפלסטינית. סדר עדיפויות זה מתבטא בבירור במדיניותה של ישראל בגדה המערבית: על אף שהקמת ההתנחלויות כלל אינה חוקית, מקצה המדינה משאבים כמעט בלתי מוגבלים לפיתוחן ולהגנה על תושביהן - בזמן שהיא עושה ככל יכולתה כדי למנוע פיתוח פלסטיני.

בורקה היא משל לכיבוש, המראה כיצד ההתנחלויות וטובתן ממלאות תפקיד מרכזי בהתוויית מדיניותה של ישראל, גם במחיר פגיעה אנושה בתושבים הפלסטינים, וכיצד מארג משפטי-אדמיניסטרטיבי חונק כפר וחונק חיים ופיתוח:

- הדרכים הראשיות מיועדות למתנחלים, בעוד הפלסטינים מופנים לדרכים עוקפות ועקלקלות. סגירת דרכי הגישה לבורקה הפכה את הנסיעה לרמאללה, הנמצאת במרחק של קילומטרים ספורים בלבד מהכפר, לממושכת ויקרה. הכפר הפך למקום נידח ומבודד מכיוון שתושביו מתקשים להגיע לעיר שסיפקה להם לאורך השנים שירותים בסיסיים של תעסוקה, מסחר, חינוך ובריאות.

- חלק מאדמות התושבים נגזלו לצורך הקמת התנחלויות, והאימה שמטילים מתנחלים מהסביבה על החקלאים באזור, בלי שהרשויות הישראליות ינקטו אמצעים נגד התוקפים, כופה עליהם להדיר את רגליהם גם מחלק ניכר מהאדמות שנתרו ברשותם. **הגישה לכ-2,200 דונם -**

כשליש מאדמות הכפר - נשללה מהתושבים מסיבות אלה. בעבר הלא רחוק, בטרם הוקמו ההתנחלויות, סיפקו הקרקעות שבבעלות תושבי הכפר את כל צורכיהם הבסיסיים, והם המשיכו לעבדן ולרעות בהן את צאנם גם כאשר מצאו תחומי עיסוק ומקורות פרנסה אחרים.

- הכפר בורקה, כמו מרבית הכפרים הפלסטינים, נותר כלוא באחת מעשרות המובלעות של שטחי A ו-B, ללא כל אפשרות לפיתוח. רוב עתודות הקרקע של בורקה, כולן בבעלות פרטית מוסדרת של התושבים, נמצאות בשטח C. סמכויות התכנון בשטח זה נותרו באופן בלעדי בידי ישראל, והיא נמנעת מהכנת תכניות מתאר עבור האוכלוסייה הפלסטינית. עקב כך, אסור לבעלי הקרקע לבנות על אדמותיהם והכפר סובל מהיעדר שטחים לבנייה פרטית וציבורית וממחסור בשטחים פתוחים.

הכיבוש, שאמור היה להיות זמני, מתקרר כבר לשנתו החמישים. ישראל נוקטת אמצעים רבים כדי לוודא שהוא לא יסתיים ופעולותיה בשטח מבטאות כוונות ארוכות טווח - זאת תוך ניצול הן של המסגרת המשפטית של משטר כיבוש זמני והן של הסדרי הביניים, שאמורים היו להיות תקפים למשך חמש שנים בלבד.

המציאות בבורקה, כמו בשאר הגדה, תוכל להשתנות באופן מהותי רק בתום הכיבוש. ואולם ישראל יכולה לבצע כבר כיום שורה של צעדים שתביא לשיפור משמעותי בחייהם של תושבי הגדה. במקרה של בורקה, על ישראל לנקוט לאלתר בצעדים הבאים, שיקלו משמעותית על תושבי הכפר:

- להסיר את כל המחסומים והחסומים שהוצבו על הדרכים המקשרות בין רמאללה לכפרים שממזרח לה, כדי לאפשר לתושבים גישה ישירה, מהירה ונוחה, אל העיר.
- לפנות את שנותר מהמאחז מגרון ואת המאחז גבעת אסף, היושבים על אדמות פלסטיניות פרטיות - פינוי הנדון כבר שנים ארוכות בבג"ץ. נוסף על כך, יש לשקם את הקרקע במגרון מההרס הסביבתי הרב שנגרם לה במהלך הפינוי הקודם ולאפשר לבעלי הקרקע לשוב לאדמותיהם.
- לוודא שתושבי בורקה והכפרים הסמוכים יוכלו להגיע בבטחה לאדמותיהם הסמוכות להתנחלויות, לעבדן ולרעות בהן את צאנם. על הרשויות למנוע ממתנחלים לפגוע בתושבי הכפר או לאיים עליהם, ולנקוט אמצעים משפטיים נגד האחראים למעשי תקיפה ואיומים בעבר.
- לאפשר לתושבי הכפר לבנות על האדמות שבבעלותם, שהוגדרו בהסכמי אוסלו כשטח C, לרבות בנייה למגורים והקמת מבני ציבור הנדרשים לצורך פיתוח הכפר.

בצלם - מרכז המידע הישראלי
לזכויות האדם בשטחים [ע.ר.]

רחוב מקור חיים 35

ת.ד. 53132 ירושלים 9153002

טלפון: 02-6735599, פקס: 02-6749111

אתר אינטרנט: www.btselem.org

דואר אלקטרוני: mail@btselem.org

בִּצְלֵם

B'TSELEM

بتسيلم